

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Dergisi
Erzincan Law Review

Cilt/Vol: 25 Sayı/No: 2 Aralık/December 2021

**Kıyasın (Analojinin) Diğer Akıl Yürütme Yöntemleri ile
Karşılaştırması ve Hukuk Alanındaki Yansıması***

Comparison of Analogy with Other Reasoning Methods and Its
Reflection in the Field of Law

Arş. Gör. Fuat ALTUNTAŞ**

ÖZ

Bu çalışmada akıl yürütme yöntemlerinden kıyasın, ilk olarak genel görünümü ve günlük hayattaki uygulaması incelenecektir. Sonrasında ise diğer akıl yürütme yöntemleri ile ilişkisi ve karşılaştırması yapılacaktır. Söz konusu karşılaştırmalarla birlikte kıyasın alanı daha iyi belirlenmeye çalışılacaktır. Zira bir şeyin “ne” olduğunu belirlemek için, ne olmadığını da bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca çalışmamızda kıyasın gerek genel ola-

* Bu makale, yüksek lisans tezi olarak kabul edilen “Hukukta Akıl Yürütme Yöntemi Olarak Kıyas (Analoji)” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı.

E-posta: fuataltuntas5841@gmail.com. ORCID: 0000-0001-8206-2325

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Geliş Tarihi: 02.11.2021 / **Makale Kabul Tarihi:** 03.12.2021.

Atıf: Fuat Altuntaş, “Kıyasın (Analojinin) Diğer Akıl Yürütme Yöntemleri ile Karşılaştırması ve Hukuk Alanındaki Yansıması”, EBYÜ-HFD, C. 25, S. 2, Aralık 2021, (237-279).

rak görünümünde gerekse de diğer akıl yürütme yöntemleri ile karşılaştırmalarında, hukuk alanındaki uygulamaları gösterilerek bu alandaki öneme de değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hukukta kıyas, mantıkta kıyas, kıyasta benzerlik, hukuki akıl yürütme, karşılaştırma.

ABSTRACT

In this study, first of all, the general view of the analogy, one of the reasoning methods, and its application in daily life will be examined. Afterwards, its relation and comparison with other reasoning methods will be made. With these comparisons, the field of comparison will be tried to be determined better. Because in order to determine “what” something is, it is necessary to know what it is not. In addition, in our study, the importance of analogy in this field has been mentioned by showing its applications in the field of law, both in its general appearance and in comparisons with other reasoning methods.

Keywords: analogy in law, analogy in logic, similarity in analogy, legal reasoning, comparison.

GİRİŞ

Kıyas yöntemi, insan zihninin en temel akıl yürütmesidir. Diğer tüm akıl yürütmelerin kıyas yönteminden çıktığını iddia edebiliriz. Bu iddiayı desteklemek amacıyla insan zihninin nasıl çalıştığı konusunda Fransız düşünür Condillac’ın ünlü örneğini gösterebiliriz. Düşünüre göre insan zihni, sırayla dikkat eder, karşılaştırır (kıyas eder) ve neticesinde bir hüküm verir. Yani zihnin, şeyleri algıladıktan sonra yaptığı ilk işlem ve eylem karşılaştırmadır (kıyastır). Verilen örneğe göre beş duyu organının da mermerlerle kaplı olduğu bir insan farz ediyoruz. Bu insanın koku alma duyusunun açılmasına neden olacak mermer katmanının çıkarıldığını düşünelim. Söz konusu insana bir gül koklattığımız zaman, öncelikle zihinde bir “dikkat” belirlemektedir. Ancak daha öncesinde hiçbir dış etkiye maruz kalmayan kişinin, bu kokuya dair hiçbir fikri bulunmamaktadır. Sadece duyumsama söz konusudur. Zihin tamamen o kokudan ibarettir. Böylelikle kokunun zihne aksettiği haliyle bellek oluşmaya başlar. Sonrasında kişiye papatya çiçeği, yasemin çiçeği ve şeytanti bitkisini sırasıyla kok-

lattığımızda, zihin artık kokular konusunda iyi ya da kötü şeklinde bir karşılaştırmaya başlar. Yapılan kıyaslama sonrasında bir hüküm verir.¹ Dolayısıyla görüldüğü gibi insan zihninin bir fikir ve hüküm verirken yaptığı ilk akıl yürütme yöntemi kıyasıdır.

Kıyas, akıl yürütme yöntemlerinin öncülerinden olmasına rağmen, bu yöntemin sağlıklı yapılmaması durumunda çeşitli safsatalara (yanlış akıl yürütmelere) neden olabilmektedir. Söz konusu safsatalar özellikle de hukuk gibi insan hayatını olumlu ya da olumsuz doğrudan etkileyen bir alanda olduğunda, kıyasın doğru bir şekilde yapılması daha da önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmamızda kıyas yönteminin genel olarak ve günlük hayattaki görünümünü ele aldıktan sonra, bu yöntemin diğer akıl yürütme yöntemleri ile farkı ve ilişkisi incelenecektir. Böylece kıyas yönteminin sınırlarının daha net bir şekilde çizilmesi amaçlanmaktadır.

I. KIYASIN GENEL OLARAK GÖRÜNÜMÜ

Kıyas, Arapçada bir tutma, denk sayma, karşılaştırma, oranlama ve örnekseme anlamlarına gelmektedir.² Batı dillerinde kıyasın karşılığı olarak kullanılan analogi ise Yunanca “*analogia*” kelimesinden gelmiş olup³, *ana* ve *logon* kelimelerinin birleşmesi ile oluşmaktadır.⁴ Kelime anlamı olarak, ussal benzerlik (uyum) manasına gelmektedir. Aristoteles “*Analistik*” adlı eserinde kıyası, “*geleneksel bir ismi bulunmayan bir cinsin ayırt edilmesi*” olarak takdim etmektedir.⁵ Düşünürün “*Retorik*” adlı eserinde ise kıyas, ikna edici model olarak sunulur.⁶

Kıyasın formu şu şekildedir:

- 1 Alfred **Weber**, Felsefe Tarihi Felsefe, Metafizik ve Bilim, Kabalcı Yayıncılık, (Çev: H. Vehbi **Eralp**, İstanbul 2015, s. 298.
- 2 Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, 11. Baskının Tıpkıbasımı, Ankara 2019, s. 1432; Abdullah Batuhan **Baytaz**, Kanunilik İlkesi Bağlamında Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Yorum, İstanbul Ceza Hukuku ve Kriminoloji Arşivi Yayın No:14, 1. Baskı, İstanbul 2018, s. 307.
- 3 **Baytaz**, s. 307.
- 4 Fabrizio **Macagno**/Douglas **Walton**, “Argument From Analogy in Law, The Classical Tradition, and Recent Theories”, *Philosophy & Rhetoric*, Vol. 42, No. 2, 2009, s. 168.
- 5 **Macagno/Walton**, s. 168.
- 6 **Aristoteles**, *Retorik*, (Çev: Mehmet H. Doğan) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, s. 150; **Macagno/Walton**, s. 169.

- (i) x, F, G... özelliklerine sahiptir.
- (ii) y, F, G... özelliklerine sahiptir.
- (iii) x ayrıca H özelliğine sahiptir.
- (iv) O halde y, H özelliğine sahiptir.⁷

Örneğin:

Dünya, güneş etrafında dönen bir gezegendir. Dünyada atmosfer mevcuttur.

Mars (Merih), güneş etrafında dönen bir gezegendir. Mars'ta atmosfer mevcuttur.

Dünyada canlılar bulunmaktadır.

O halde Mars'ta da canlıların bulunması gerekir.⁸

Bu örnekte dünya ile Mars'ın birbirleri arasındaki ortak özelliğe dayanılarak, Mars'ın bilinmeyen yönleri açısından bir yargıya varılmaktadır.⁹ Dolayısıyla kıyas yöntemi, "*bilinen benzeişlerden faydalanarak, bilinmeyen benzeişleri çıkarmaya yarayan bir akıl yürütmedir.*"¹⁰

Kıyas, ne tümevarım ne de tümdengelimdir. Ancak işleyişine dikkat edildiğinde kıyasın, hem tümdengelim hem tümevarımın özelliklerini barındırdığı görülür. Mars'ın dünya gibi atmosfere sahip olduğu hükmü tü-

⁷ Martin **Golding**, "Argument By Analogy in The Law", Analogy and Exemplary Reasoning in Legal Discourse, (Edited By Hendrik Kaptein, Bastiaan Van Der Velden), Amsterdam University Press, Amsterdam 2018, s. 124.

⁸ Kıyas yöntemine dair olan bu klasik örnek, ilk olarak XIX. yüzyılda yaşayan mantıkçi W. Stanley Jevons tarafından verilmiştir. Bkz. (**Golding**, s. 123); İbrahim **Emiroğlu**, Klasik Mantığa Giriş, Elis Yayınları, Ankara 2017, s. 199; Necati **Öner**, Klasik Mantık, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 5. Baskı, Ankara 1986, s. 173; Vecdi **Aral**, Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2010, s. 200; **Çapak**, 244.

⁹ **Emiroğlu**, s. 199; **Öner**, s. 173.

¹⁰ Nurettin **Topçu**, Mantık, Dergah Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2017, s. 88.

mevarımı gösterir. Ancak bu tümevarım varsayımsal bir karaktere sahiptir.¹¹ Sonuç önermesinde ise (Mars'ta atmosferin olması nedeniyle yaşamın var olduğu yargısı), gizli bir tümdengelimsel (dedüktif) çıkarımın varlığı söz konusudur.¹²

Atmosfere sahip gezegenlerde hayat vardır. (büyük önerme)

Mars gezegeninde atmosfer vardır. (küçük önerme)

O halde Mars'ta hayat vardır. (sonuç)¹³

Sonuç olarak diyebiliriz ki kıyas, tümdengelim ve tümevarımın karışımıdır.¹⁴ Ancak kıyastaki tümevarım, eksik bir tümevarımdır. Zira iki ayrı olaydaki bir ortak özellikten hareketle, bu iki olaydan birinde bulunan bir özellik diğerine de yüklenmektedir. Bu şekilde bir akıl yürütmede ikinci olaya yüklenen bu özellik zorunlu olarak çıkmaz.¹⁵ Ayrıca kıyasta, tekil örneklerden yola çıkılmasına rağmen, tümevarımda olduğu gibi bir genellemeye gidilmez. Kıyas, bazı olgu, olay veya nesnelere öteki bazı olgu, olay ve nesnelere gidilmesi ile oluşur. Dolayısıyla tümevarımda tikelden tümele bir işleyiş söz konusu iken, kıyasta tikelden tikele bir gidiş vardır.¹⁶ Netice itibariyle kıyasta, önce tümevarım yöntemi kullanılarak genel bir hüküm elde edilir (atmosfere sahip gezegenlerde hayat olduğu hükmü). Sonrasında bu genel hükümden, tümdengelim yöntemi aracılığıyla istenilen hüküm çıkarılır (Mars'ta atmosfer olduğundan dolayı, Mars'ta hayat vardır).¹⁷ Yani kıyas, Işıktaç/Metin'in de belirttiği üzere;

11 **Öner**, s. 174; Yasemin **Işıktaç/Sevtap Metin**, Hukuk Metodolojisi, Filiz Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul 2016, s. 140.

12 **Emiroğlu**, s. 200.

13 **Emiroğlu**, s. 200.

14 İdris Hakan **Furtun**, Vergi Hukukunda Mahkemelerin Hukuk Yaratma- Kanun Boşluğu Doldurma Yetkileri, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 80; Doğan **Özlem**, Mantık: Klasik / Sembolik Mantık Mantık Felsefesi, İnkılap Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul 2007, s. 44; **Topçu**, s. 89.

15 **Özlem**, s. 44.

16 **Özlem**, s. 45.

17 **Aral**, s. 202.

“tümevarıma dayanan bir tümdengelim” şeklindeki akıl yürütme işlemidir.^{18, 19}

Dikkat edilmesi gereken bir husus, kıyasta büyük önerme ile küçük önerme arasında bir “benzerliğin” olduğu vurgulanarak sonuca ulaşılmıştır. Kıyas ile yapılan akıl yürütmede, benzetilen iki obje (benzetilen ve benzeyen) arasında bir kısmı bilinen; bir kısmı ise varsayılan bir takım benzerlik yönleri bulunur. Sonrasında, bilinen benzerlikler vasıtasıyla bilinmeyen ve fakat varsayılan benzerlikler çıkarsanarak sonuca ulaşılır.²⁰

Benzerliklerin nicelik bakımından fazla olması, her zaman benzerlik ilişkisinin güçlü olmasını göstermemektedir. Zira herhangi iki nesne, sınırsız açıdan benzer olabilmektedir.²¹ Örneğin bir sandalye ve bir bilgisayar, bir bardaktan ağır olmaları açısından, bir odada bulunmaları bakımından; hatta bu çalışmada örnek olarak gösterilmeleri bakımından benzer konumda yer alırlar.²² Dolayısıyla herhangi iki olay ya da nesnenin arasında benzerlik ilişkisi kurulurken, hangi amaçla bu iki nesne ya da olayın benzer kabul edileceği, “uygun benzerliğin” belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.²³

¹⁸ **Işıktaç/Metin**, s. 138; **Emiroğlu**, s. 200.

¹⁹ Ancak bazı yazarlara göre, kıyas bir akıl yürütme yöntemi değildir. Bu yazarlar kıyası, kanıtlamanın (argümantasyonun) bir türü olarak görmektedirler. Yasemin **Işıktaç**, *Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulaması*, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 2004, s. 152-153; Ayrıca bkz. Vedat **Kamer**, *İnformel Mantık Açısından Akılyürütme Kavramı Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul 2014, s. 96: “Analoji bu tasnife dâhil edilmemiştir. Analojinin bir idrak yeteneği (perception) mi, yoksa bir akılyürütme mi olduğu günümüzde tartışmalı bir konudur.”

²⁰ Cafer Sadık **Yaran**, *İnformel Mantık*, Rağbet Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2019, s. 124.

²¹ Cass R. **Sunstein**, “Commentary on Analogical Reasoning”, *Harvard Law Review*, Vol. 106, No. 3, 1993, s. 774; Jefferson **White**, “Analogical Reasoning”, *A Companion to Philosophy and Legal Theory*, (Edited by Dennis Patterson), Wiley Blackwell, Malden 1996, s. 572; Umberto **Eco**, *Yorum ve Aşırı Yorum*, (Çev: Kemal Atakay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017, s. 41; David **Duarte**, “Analogy and Balancing: The Partial Reducibility Thesis and Its Problems”, *Revus*, Vol 25, 2015, s. 142.

²² **White**, s. 572.

²³ **Sunstein**, s. 774.

Dolayısıyla kıyas yönteminde, benzetilen iki obje arasındaki benzerliğin tam olmasına gerek yoktur. Aslında birbirlerinden farklı olan iki şeyin rasyonel olarak bir tutulması söz konusudur.²⁴ Bu nedenle belirlenen benzerliğin ise herhangi bir benzerlik veya tam benzerlik olmayıp “uygun bir benzerlik (relevant similarities)” olması gerekmektedir.²⁵ Örneğin:

Sonuç Önermesi: Başkan yardımcısının görevi, fikirleri uysa da uymasa da başkanın izlediği politikaları desteklemektir.

Gereççendirmesi: Nitekim bir futbol takımında herhangi bir futbolcu, maç esnasında takım kaptanına müdahale edip topu kapmaya çalışmaz.²⁶

Yukarıdaki örnekte verilen kıyasta, takım yönetimi ile başkanlık yönetiminin benzer olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu benzerlik elbette tam manasıyla bir benzerlik değildir. Zira bir futbol takımı on bir kişiden oluşmakta iken, başkanlık yönetimi binlerce kişiden oluşmaktadır. Buradaki esas mesele, benzerlik niteliğinin “sonuçla önemli açılardan ilişkili benzerlik” olmasıdır. Örnekte ise takımın kaç kişiden oluştuğu olgusu, sonuçla uygun açılardan ilişkili değildir. Dolayısıyla bu farklılık önemli değildir.²⁷ Ancak burada belirtilen benzerliğin önemli açılardan uygun bir benzerlik derecesinde olup olmadığı tartışılabilir. Ayrıca önemli açılardan uygun benzerliğin gücü ne kadar fazla olursa, sonuç öncülünün geçerlilik derecesi o kadar artmaktadır. Bu durum ise benzerliklerin niceliği ve niteliğinin fazla olmasına bağlıdır.²⁸

Kıyasta, elde edilen çıkarım kesin bilgi niteliğinde olmayıp, olumsal (muhtemel, zannî) bilgi içermektedir.²⁹ Bu akıl yürütme yönteminde so-

²⁴ **Furtun**, s. 76.

²⁵ Antony **Weston**, *A Rulebook for Arguments*, Third Edition, Hackett, Indianapolis, Cambridge 2000, s. 21.

²⁶ **Weston**, s. 20; **Yaran**, s. 124.

²⁷ **Yaran**, s. 124-125.

²⁸ **Yaran**, s. 126.

²⁹ Timothy A. **Crews-Anderson**, *Critical Thinking and Informal Logic*, Humanities-Ebooks, Tirril 2007, s. 32; **Emiroğlu**, s. 196-200; **Özlem**, s. 41; **Işıktaç/Metin**, s. 24; **Işıktaç**, *Hukuk Normunun*, s. 150; Katja **Langenbucher**, “Argument By Analogy in European Law”, *The Cambridge Law Journal*, Vol. 57, No. 3 (Nov., 1998), s. 487.

nuç önermesi, tümdengelimsel akıl yürütmedeki gibi kategorik olarak geçerli ya da geçersiz şeklinde nitelenmez. Aksine elde edilen çıkarım, sonucu garanti etmeyen bir çıkarım niteliğindedir. Bu sebeple kıyas yöntemi ile elde edilen sonucun geçerlilik derecesinden bahsedilir.³⁰ Dolayısıyla sonuç önermesinde benzeşim gücü dikkate alınarak kesin iddialarda bulunmamak gerekir. Aksi takdirde kesin iddialar, çıkarımın inandırıcılığını artırmadığı gibi azaltabilir. Dolayısıyla, sonuç önermesindeki çıkarımın muhtemel ya da mümkün olduğunu ifade etmek daha uygun olacaktır.³¹ Örneğin:

(I) Geçen hafta Ahmet, her gün otobüs ile okula gitmiştir ve Ahmet'in yolculuğu yaklaşık kırk dakika sürmüştür.

(II) Ahmet, bugün otobüs ile okula gidecektir.

(III) O halde, Ahmet'in okula gidiş yolculuğu kesinlikle kırk dakika sürecektir.

(IV) Veya o halde Ahmet'in okula gidiş süresi, yaklaşık kırk dakika sürecektir.³²

Görüldüğü gibi sonuç önermesinde (III. Önermede) bu kadar kesin ifadeler kullanmak, çıkarımın kesinliğini artırmaktan ziyade zayıflatmaktadır. Hâlbuki (IV) nolu önermenin (III) nolu önermeden açık bir şekilde daha güçlü olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla kıyas yönteminde sonuç önermesindeki ifadenin ılımlılığı (*modesty*) çıkarımın güçlülüğünü artırmaktadır.³³

II. KIYASIN GÜNLÜK HAYATTAKİ GÖRÜNÜMÜ

Günlük hayatta kullanılan kıyas yönteminin en önemli özelliği, resmi olmaktan (formel) uzak olmasıdır. Zira söz konusu uygulamada temel nokta olarak sayılacak şeyin tespiti ve benzerlikler ve farklılıkların hangi-

³⁰ Emiroğlu, s. 198; Necip Taylan, Ana Hatlarıyla Mantık, Ensar Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2016, s. 243; Yaran, s. 114.

³¹ Yaran, s. 126.

³² Crews-Anderson, s. 39; Yaran, s. 126.

³³ Crews-Anderson, s. 39.

sinin daha önemli olduğunun belirlenmesi, kıyası uygulayan kişilerin ilgisini çeken noktaya göre şekillenmektedir.³⁴ Yani günlük hayatta uygulanan kıyas yöntemi, herhangi bir hukuki görev ile bağlı olmadan, kişinin gelenek ve diğer sosyal normları olaya uygulaması ile ortaya çıkmaktadır.

Günlük hayatta kıyas yapan kişilerin çoğu, kıyas yöntemini kullandıklarının farkında değildirler. Aynı şekilde bireyler, kıyastaki akıl yürütme sürecinde temel noktanın uygunluğunu, iki durum arasındaki olgusal benzerlikleri ve farklılıkları ve bu benzerlikler ve farklılıklardan hangisinin daha önemli olduğunu analiz etmede bilinçli bir şekilde hareket etmezler.³⁵

Kıyas yöntemi günlük hayatta, hukuk dışı birçok konuda kullanılmaktadır.³⁶ Günlük hayatta kıyasın kullanımını Burton'ın verdiği örneklerle ortaya koymaya çalışalım. Birinci örnekte bir annenin büyük çocuğuna akşam "21.00" a kadar uyanık kalmasına izin vermesi üzerine küçük çocuk, aynı muamelenin kendisine de uygulanmasını talep etmektedir. Küçük çocuğun bu talebinin muhtemel dayanağı, abisinin de kendisi gibi olduğudur. Bu gerekçeye göre her iki kardeş de çocuktur.³⁷ Olaydaki her iki kardeşin de çocuk olması gerekçesi bir olguyu ifade eder. Küçük kardeş, ağabeyi gibi bir çocuk olduğu gerekçesi ile aynı muameleyi görme talebinde bulunmaktadır. Anne ise küçük çocuğun bu talebini reddetmiştir. Anne, talebin reddini, büyük kardeşin daha az uykuya ihtiyacı olduğunu ve dolayısıyla büyük kardeş ile küçük kardeşin bu noktada benzer olmadığını ve bu sebeple uyku süresi açısından aynı muameleyi görmenin mümkün olmayacağını ifade ederek açıklamıştır.³⁸

Burton'ın verdiği ikinci örnekte ise düğüne davet edilecek kişileri belirlemek için anne ve kızın arasında geçen tartışma ele alınmaktadır. Tartışma sırasında anne, Avrupa'da bulunan kuzen A'nın çağrılmayacağı nedeniyle, ABD'de farklı bir şehirde bulunan kuzen B'nin de çağrılmaması

³⁴ Steven J. **Burton**, *An Introduction to Law and Legal Reasoning*, Little Brown and Company, 1985 Toronto, s. 27.

³⁵ **Burton**, s. 27.

³⁶ **White**, s. 572; **Burton**, s. 26.

³⁷ **Burton**, s. 26.

³⁸ **Burton**, s. 26.

gerektiği iddiasında bulunmaktadır. Zira anneye göre çağrılmamasını düşündüğü kişilerin her ikisi de kuzen olduğu için benzer muameleye tabi olması gerekmektedir.³⁹ Düğünü olacak kız ise annesine bu iddiasının yanlış olduğunu söyler. Kıza göre düğünün yapılacağı konuma yakın olan yerlerde yaşayanların davet edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple kız, iki kuzenin; önemli ve uygun noktalarda benzer olmadıklarını belirtir. Dolayısıyla kuzen A ile kuzen B'ye yapılacak muamelenin benzer olmaması gerekmektedir.⁴⁰

Yukarıda görüldüğü gibi kıyasın üç aşaması mevcuttur. Birinci aşamada uygun benzerliğin yani birinci örnekte büyük çocuğa ve ikinci örnekte kuzen B'ye yapılan muamelenin tespiti ile başlanmalıdır. İkinci aşamada eldeki olayımız ile temel nokta durumu arasında olgusal benzerliklerin (çocukluk statüsü ve kuzenlik statüsü) ve farklılıkların (yaş ve coğrafi yakınlık) tanımlanması gerekmektedir.⁴¹ Üçüncü aşamada ise olayda belirtilen şartlar altında olgusal benzerlikler ve farklılıklardan hangisinin daha önemli olduğu belirlenmelidir. Böylece elimizdeki olayda, verilmesi gereken hüküm bulunmuş olur.⁴² Burton'a göre ikinci ve üçüncü aşama, basit benzerlik mantığı kurularak yapılmaktadır. Hiçbir fiil, kişi veya şey tüm olgusal açılarından birbirlerine benzer değildir. Ayrıca iki kişinin, iki fiilin veya iki şeyin benzer olduğu iddiası onların özdeş olduğu iddiası anlamına gelmez. Zira zikredilen fiiller, kişiler veya şeyler özdeş olsaydı, onların karşılaştırılması hiçbir zaman mümkün olmazdı.⁴³ Nitekim böyle bir durumda tümdengelim yöntemi kullanılırdı. Yani kıyas yöntemine gerek kalmazdı. Aynı şekilde iki kişinin, iki fiilin veya iki şeyin olgusal olarak tüm açılarından farklı olması durumunda da karşılaştırma anlamsız olurdu. Dolayısıyla kıyas modelinde, iki durum arasında benzerliklerin ve farklılıkların değerlendirilmesinde dikkatli olunması gerekmektedir.⁴⁴

³⁹ **Burton**, s. 26.

⁴⁰ **Burton**, s. 26.

⁴¹ **Burton**, s. 26.

⁴² **Burton**, s. 26.

⁴³ **Burton**, s. 26; **White**, s. 571; Dan **Hunter**, "Teaching and Using Analogy in Law", Ass'n Legal Writing Directors 151 (2004), s. 152.

⁴⁴ **Burton**, s. 27; **White**, s. 571; **Hunter**, s. 152.

Kıyas, büyük oranda bağlamsal (depend on context) ve durumsaldır (situational). Soyut olarak büyük çocuk ile küçük çocuğun benzer veya farklı olmasının değerlendirilmesi anlamsızdır. Çocukların uyuma saati örneğinde olduğu gibi benzerlikler ve farklılıkların değerlendirilmesi ancak somut olayın incelenmesinde anlam kazanmaktadır. Benzerliklere ve farklılıklara isnat, duruma göre değişebilmektedir. Mesela uyuma saati örneğinde üç yaş fark olgusuna dayanılması, küçük kardeşin üç yaşında; büyük kardeşin altı yaşında olması durumunda farklı muamele yapmayı gerektirebilmekte iken, bu olguya dayanmak üç yıl sonra benzer muameleyi gerektirebilmektedir.⁴⁵ Yani üç sene sonra küçük kardeş altı yaşında, büyük kardeş dokuz yaşında olacaktır. Bu durumda ise küçük kardeşin uyku saatinin fazla olmasını gerektirecek durum ortadan kalktığı için farklı muameleyi gerektirecek durum da ortadan kalkmış olacaktır. Ayrıca bu iki kardeş uyuma saati konusunda farklı muameleye tabi iken, doğum günü hediyesi konusunda yaş farkına bakılmaksızın benzer muameleye tabidirler.⁴⁶

Sonuç olarak, kıyas yönteminin günlük kullanımı, gayri resmi (informel), bağlamsal (contextual) ve durumsal (situational) bir özelliğe sahiptir. Hukuk alanında uygulanan kıyas yöntemi ise bağlamsal ve durumsal olmasının yanında aynı zamanda resmi bir nitelik taşır.

III. DİĞER AKIL YÜRÜTME YÖNTEMLERİ İLE KİYASIN KARŞILAŞTIRILMASI

Kıyas yöntemini daha iyi anlamak için kıyasın diğer akıl yürütme yöntemleri ile arasındaki ilişki ve farklarını belirtmek gerekir. Zira bir şeyin tam olarak anlaşılabilmesi için, ağıyarını mani olan şeylerin, yani ne olmadığının bilinmesi önemlidir. Bu sebeple ikinci başlık olarak diğer akıl yürütme yöntemleri ile kıyas yönteminin karşılaştırılması yapılacaktır.

⁴⁵ Burton, s. 27.

⁴⁶ Burton, s. 27.

A. Tümdengelim (Dedüksiyon-Tasım-Ta'lıl) Yöntemi ile Kıyasın Karşılaştırılması

1. Genel Mantıkta Tümdengelim (Dedüksiyon) Mantığı Olarak Tasım (Sillojizm)

Mantık bilimi, düzgün karar verme bilimi, ya da düşünmenin yasalarını inceleyen disiplin olarak dile getirilmektedir.⁴⁷ Bu kapsamda klasik mantık biliminin konusunu doğruluk değil, geçerlilik oluşturur.⁴⁸ Zira mantıkta düşünme tarzlarının, muhakeme formlarının düzgün olması nispetinde, o düşünme eyleminin mantık bilimi açısından geçerli olduğu kabul edilir⁴⁹ ki bu sebeple klasik mantığa formel mantık da denir.⁵⁰ Dolayısıyla tümdengelimsel tarzda yapılan çıkarımların ya geçerliliğinden (valid) ya da geçersizliğinden (invalid) söz edilir.⁵¹ Bir çıkarımın doğru ya da yanlış olması ise epistemolojinin konusunu oluşturmaktadır.⁵²

Klasik mantığa "Aristo mantığı" adı da verilmiş olup⁵³; bu mantık metodu, Aristoteles'den Ortaçağ da dâhil olmak üzere uzun bir dönem boyunca hakikate ulaşmak adına yegâne metot olarak görülmüştür.⁵⁴ Buna göre tek geçerli muhakeme tarzı tümdengelim (dedüksiyon) tarzında yapılan çıkarımlardır. Bu başlıkta incelenecek olan tasım (mantıki kıyas) da tümdengelim metoduna dayanmaktadır.⁵⁵ Aristoteles tasımı şu şekilde tanımlamıştır: "*Kıyas bir sözdür ki kendisinde, bazı şeylerin konulmasıyla,*

⁴⁷ Sururi **Aktaş**, Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi, Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2018, s. 153; **Aral**, s. 164.

⁴⁸ **Yaran**, s. 82.

⁴⁹ Ertuğrul **Uzun**, Hukuk Metodolojisinin Sorunları, Nora Kitap, İstanbul 2016, s. 83; **Aral**, s. 165; **Aktaş**, Hayek, s. 162.

⁵⁰ **Işıktaç**, Hukuk Normunun, s. 20; Ziyaeddin Fahri **Fındıkoğlu**, Metodoloji, 1. Cilt, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1945, s. 35.

⁵¹ **Crews-Anderson**, s. 22; Alev **Alatlı**, Ben Böyle Düşünüyorum Demekle Olmuyor, Everest Yayınları, 1. Basım, İstanbul 2018, s. 65, 82, 84.

⁵² **Uzun**, s. 82; **Aral**, s. 165.

⁵³ Rona **Serozan**, Hukukta Yöntem, Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, Yaşar Üniversitesi Dergisi, Sayı 8 (Özel Sayı), 2013, s. 2433; **Alatlı**, s. 81.

⁵⁴ **Yaran**, s. 229.

⁵⁵ Abdullah **Demir**, Hukuk Metodolojisi, Astana Yayınları, Ankara 2016, s. 33; **Öner**, s. 5.

bu verilerden başka bir şey, sadece bu veriler dolayısıyla gerekli olarak çıkar."⁵⁶ Gazali ve Farabi'nin tasım tanımlarında da yapılan muhakeme sonucunda elde edilen verinin zorunlu olarak çıkması vurgulanmıştır.⁵⁷ Yaran'a göre tasım, "tündengimsel (ta'li)"⁵⁸ akıl yürütmenin formel mantıktaki kurallara göre yapılandırılmış kanıt/argüman hali"dir.⁵⁹ Ayrıca yazara göre formel mantığın temel konusunu teşkil eden tasım (mantıki kıyas), dedüksiyonun en mükemmel şekli olduğu için, klasik mantıkta akıl yürütme yöntemleri denildiğinde; ilk akla gelen akıl yürütme yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁰

Klasik mantıkta çıkarımlar (dedüksiyonlar) doğrudan çıkarımlar ve dolaylı çıkarımlar olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Doğrudan çıkarımlar, sadece bir öncülden sonuca gidilen, iki önermeden oluşan çıkarımlardır. Bu önermelerden birisini öncül, diğerini sonuç oluşturur. Yani bu çıkarım çeşidinde sonuç, tek bir öncüle dayanmaktadır.⁶¹ Doğrudan çıkarımlar da kendi içinde "karşı olum çıkarımı" ve "eşdeğer çıkarımı" olarak ikiye ayrılmaktadır.⁶²

Dolaylı çıkarımlar ise en az iki öncül ve bir sonuç önermesinden oluşan çıkarımlardır. Klasik mantıkta en çok önem verilen çıkarımlar, dolaylı çıkarımlardır. Bu çıkarımlar mantıki kıyas, tasım ya da sillogizm olarak adlandırılmaktadır.⁶³ Dolaylı çıkarımlar, kategorik tasım ve kategorik olmayan tasım şeklinde ikiye ayrılır. Kategorik tasımda öncüller ve sonuç kategorik (basit) önermelerden oluşmaktadır. Kategorik olmayan tasımda ise öncüllerden veya sonuçtan birinin bileşik önermeden oluşması durumu

⁵⁶ **Aristoteles**, Organon III Birinci Analitikler, (Çev: Ragıp Atademir) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 5; **Taylan**, s. 193; İbrahim **Çapak**, Gazali'nin Mantık Anlayışı, Elis Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2011, s. 145.

⁵⁷ **Çapak**, s. 145.

⁵⁸ İbn **Sina**/İbn **Tufeyl**, Hay bin Yakzan, (Çev: M. Şerafeddin Yaltkaya/Babanzade Reşid), Yapı Kredi Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2018, s. 59.

⁵⁹ **Yaran**, s. 79; **Crews-Anderson**, s. 27.

⁶⁰ **Yaran**, s. 236.

⁶¹ **Özlem**, s. 166.

⁶² **Özlem**, s. 167.

⁶³ **Yaran**, s. 80.

söz konusudur. Kategorik olmayan tasım kendi içinde hipotetik, disjunktif ve ikilem (dilemma) olarak üçe ayrılmaktadır.⁶⁴

Tümdengelım yöntemine dayanan tasıma klasik örnek olarak Ő önerme verilebilir:

-Bütün insanlar ölümlüdü.

-Sokrates insandır.

-O halde Sokrates ölümlüdü.

Söz konusu örneğın hukuk alanındaki karşılığı ise Ő Şekildedir.

-Bir kimsenin bir başkasına kasten ya da savsaklama sonucu bir zarar vermiŐe, bu zararı tazmin etmekle yükümlüdü.

-A, B'ye kasten zarar vermiştir.

-O halde A, B'nin zararını tazmin etmekle yükümlüdü.⁶⁵

2. Tümdengelım Yöntemi ile Kıyas Arasındaki İlişki

Terminolojide çalıŐma konumuz olan analoji (kıyas) ile tümdengelımın bir formu olan tasım (mantiki kıyas) birbirinden farklı kavramlardır.⁶⁶ Tasım, uygun kullanıldığđ takdirde analoji yönteminden daha güçlü bir model olarak karşımıza çıkar. Analoji, tasım gibi kesin sonuçlar veren mantıksal zorunluluk içermez.⁶⁷

Klasik mantıkta tek geçerli muhakeme formunun tümdengelım yöntemi olduğunu ve düşünme Şeklinin tasım kavramı ile özdeŐleŐtiėini tasım

⁶⁴ **Özlem**, s. 179.

⁶⁵ **ışıktaç**, Hukuk Normunun, s. 107.

⁶⁶ Yaşar **Karayalçın**/Aynur **Yongalık**, Hukukda Öğretim- Kaynaklar- Metod Problem Çözme, 7. Baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2008, s. 146; Hüseyin **Hatemi**, Medeni Hukuka Giriş, Gözden Geçirilmiş 6. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012, s. 96.

⁶⁷ **Emiroğlu**, s. 196-200; **Özlem**, s. 41; **ışıktaç/Metin**, s. 24.

başlığı altında ifade etmiştik. Ancak akıl yürütmenin izlediği tek yol tümdengelim metodu olmadığı gibi⁶⁸, bir hukuksal sorunun, salt mantıksal çıkarsamalarla çözülmesi her zaman mümkün olmamakta⁶⁹ ve pozitif hukukta somut olayın genel bir normun kapsamına sokularak (altlama/subsumsiyon⁷⁰) cereyan eden tümdengelim mantığı her zaman işe yaramaktadır.⁷¹ Zira hukuk sistemi, kavram hukukçularının dediği gibi bir yapıda değildir. Onlar hukuk sistemini kendi kendine yeten kapalı bir sistem olarak değerlendirmektedirler.⁷² Yani meseleyi salt lojik (mantık) açıdan değerlendirirler. Halbuki kimi zaman meseleye teleolojik açıdan da bakmak gerekmektedir.⁷³ Bu bakımdan mantıkta tek geçerli akıl yürütme yöntemi olan tümdengelim dışında hukuk alanında kıyas (analoji) ve tümevarım gibi farklı yöntemleri de kullanmak gerekir. Hukuk normunun tamamen belirsiz olduğu veya belirli bir kuralın olmadığı durumlarda, tümdengelimsel muhakeme formunu (tasımı) kullanma imkânı yoktur. Eğer bu şartlarda formel mantığın temel ilkesini kullanırsak, aşırı formalist bir tavır takınmış oluruz.⁷⁴ Hukukun lafzına haddinden fazla bağlılık, hukukun realiteden kopmasına neden olur.⁷⁵ Ayrıca hukuk sistemi durağan bir yapıda olmadığından bu mantık formunun değişikliğe ayak uydurması zordur. Dolayısıyla mantıksal kıyas (tasım), bizlere kapsamlı bir hukuki akıl yürütme yöntemi perspektifi kazandırmaz⁷⁶ ve uyumsuzlukların çözümünde yeterli değildir.⁷⁷ Zira hukuk bilimi diğer bilim dalları için bir

⁶⁸ Ahmet Haluk **Atalay**, “Bir Hukuk Mantığı Var Mıdır?”, Hukuk Kuramı, C. 2, S. 6, 2015, s. 32.

⁶⁹ **Aktaş**, Hayek, s. 154; **Aral**, s. 169.

⁷⁰ Furtun, altlamanın (subsumsiyon), somut olayın yasal soyut tip olay ile şüphe duyulmayacak şekilde benzer olması halinde olacağını belirtmektedir. Bkz. **Furtun**, s. 32.

⁷¹ **Aral**, s. 180.

⁷² **Işıktaç**, Hukuk Normunun, s. 48.

⁷³ Rona **Serozan**, Medeni Hukuk Genel Bölüm, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2008, s. 107.

⁷⁴ Sururi **Aktaş**, Eleştirel Hukuk Çalışmaları, On İki Levha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 69.

⁷⁵ **Aktaş**, Hayek, s. 154.

⁷⁶ **Aktaş**, Eleştirel, s. 70.

⁷⁷ **Aktaş**, Eleştirel, s. 67, 162. Ayrıntılı bilgi için bkz: Eveline T. **Feteris**, Hukuki Argümantasyonun Temelleri Yargı Kararlarını Gereçlendirme Teorileri Hakkında

araç niteliğinde ve sırf şekil ve işaretlerden oluşan mantık ve matematikten farklı olarak kendine mahsus bir konuya sahiptir. Bu konu ise gerçeklik alanında sonuç doğuran davranış kurallarına dayanan normatif önermelerdir.⁷⁸

Kıyas (analoji), klasik mantıkta yer alan tümdengelsel formda ilerlemez. Brewer'e göre kıyas, tasımsal gerekçelendirme formuna sahip iken, diğer yazarlar bu akıl yürütme şeklinin tümdengelsel forma indirgenemeyeceğini düşünürler.⁷⁹ Zira kıyasta (analoji), tasımda (syllogism) olduğu gibi büyük önerme yer almaz.⁸⁰ Yani kıyasta, *“dedüktif mantığın gereği olan bir genelleştirilmiş sonucu desteklemek için örneklerin çok sayıda olmasına gerek duyulmaz.”*⁸¹

Golding'e göre ise kıyas (analoji) yöntemi, sadece sonucun mantıklı olmasını garantileyecek şekilde kurulmaz. Aynı zamanda kıyasta, doğru bir sonuca götüren tümdengelsel olmayan (non-dedüktif) güçlü bir gerekçelendirme süreci vardır. Ancak kıyas modeli, tümdengelsel olmayan niteliğe sahip olmasına rağmen, tümdengelsel geçerlilik içeren gerekçelerle desteklenebilmektedir.⁸²

Kıyas, iki olay arasındaki benzerliğin bulunmasının ardından, bu olaylardan birisi için verilen hükmün diğer olay için de verilmesini ifade eder.⁸³ İbn Sina ve Gazali kıyası, “şahidi (görüneni/bilineni) gaibe (görünmeyene/bilinmeyene) delil gösterme” olarak tanımlamışlardır.⁸⁴ Yani bu akıl yürütme şeklinde tümdengelimde (dedüksiyon) olduğu gibi genelden özele bir çıkarım söz konusu değildir. Kıyasta özelden özele (tikelden

Bir Araştırma, (Çev: Ertuğrul Uzun) Pinhan Yayıncılık, Birinci baskı, İstanbul 2019, s. 61-62.

⁷⁸ **Işıktaç**, Hukuk Normunun, s. 22.

⁷⁹ **Macagno/Walton**, s. 155-160.

⁸⁰ **Işıktaç**, Hukuk Normunun, s. 154; **Karayalçın/Yongalık**, s. 146.

⁸¹ **Yaran**, s. 123.

⁸² **Golding**, s. 123.

⁸³ **Emiroğlu**, s. 199; **Öner**, s. 172-173.

⁸⁴ **Emiroğlu**, s. 199; **İbn Sina**, s. 35; **Işıktaç/Metin**, s. 232; **Çapak**, s. 243.

tikele) bir yürüyüş söz konusudur.⁸⁵ Dolayısıyla bu tür bir akıl yürütme, tümevarımdan farklıdır.⁸⁶

Tümdengelım yöntemi kapalı-dünya modeli öngörürken, kıyas yöntemi açık-dünya varsayımına göre hareket etmektedir. Yani tümdengelimde kurallar, bu kapalı dünya içerisinde insicam içerisinde (koordineli). Kıyas yöntemi ise tümdengelım yöntemi gibi kesinlik içermediği için “epistemik belirsizlikler içeren açık-dünya” varsayımında kendine uygulama alanı bulur.⁸⁷

Tümdengelım yöntemi monotondur. Zira bir çıkarımda önermelere yeni bir önerme eklenmesi ile sonuç önermesi değişmiyorsa bu mantık monoton olarak kabul edilir. Yani monoton özelliğe sahip bir akıl yürütmede, öncül kümesi genişledikçe sonuçlar kümesi de monoton bir biçimde genişler.⁸⁸ Örneğin,

(I) Bütün insanlar ölümlüdür.

(II) Sokrat bir insandır.

(III) O halde Sokrat ölümlüdür.

Şimdi bu önermeler kümesine yeni bir önerme ekleyelim:

(I) Bütün insanlar ölümlüdür.

(II) Aristoteles bir insandır.

(III) O halde Aristoteles ölümlüdür.

Görüldüğü gibi yeni bir öncül eklenen bu akıl yürütme modelinde sonuç monoton olarak genişlemiştir.

⁸⁵ Emiroğlu, s. 199; Öner, s. 173; Aral, s. 202; Işıktaç/Metin, s. 232; Karayalçın/Yongalık, s. 146; Yaran, s. 123; Maciej Koszowski, “Analogical Reasoning in Statutory Law”, Journal of Forensic Research, Vol. 8, No. 2, s. 1.

⁸⁶ Macagno/Walton, s. 157.

⁸⁷ Vedat Kamer, “Feshedilebilir Akılyürütme”, VI. Mantık Çalıştayı Kitabı (Yayıma Hazırlayanlar Vedat Kamer ve Şafak Ural), Mantık Derneği Yayınları Aralık 2016, s. 246.

⁸⁸ Douglas Walton, Informal Logic, 2nd Edition, Cambridge University Press, New York, 2008, s. 159; Vedat Kamer, Yapay Zekâ ve Monoton-olmayan Mantık, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul 2009, s. 73; Kamer, Feshedilebilir, s. 248.

Ancak tündengelelim yönteminin aksine kıyas yöntemi, monoton olmayan bir mahiyettedir. Zira kıyas, risk içerir ve kesin değildir. Kıyasta daha fazla öncülün eklenmesi ile sonuç öncülü değişebilmektedir.⁸⁹

Son olarak tündengelelim yönteminin kıyas yönteminden diğer bir farkı, yeni bir bilgi üretmemesidir. Tündengelelim yönteminde sonuç, öncüllerdeki bilgilerden daha fazla bir bilgi içermez. Kıyas yöntemi ise yeni bir bilgi üretir ve kesin bir sonuç içermez.⁹⁰

B. Tümevarım (İstikra-İndüksiyon) Yöntemi ile Kıyasın Karşılaştırılması

1. Genel Olarak Tümevarım (İstikra) Yönteminin Yapısı

Tümevarım yöntemini geniş bir şekilde tanımlamak gerekirse; “*zihnin özelden genele, tikelden tümele, mümkünden zorunluya*⁹¹, *misalden kaideye veya olaydan kanuna doğru hareket etmesi ve bir bütünüün parçaları hakkında hüküm vermesi*”⁹² olduğunu söyleyebiliriz.⁹³ Aristoteles ise tümevarımı; “*bölümcül hallerden bütüncüle geçmek*” şeklinde tanımlamıştır.⁹⁴

Tümevarım yöntemi, tam tümevarım ve eksik tümevarım yöntemi olarak ikiye ayrılmaktadır.⁹⁵ Bu ayrımın nedeni, akıl yürütme yapılırken incelenen öncül durumundaki tikellerin tamamının incelenip incelenmemesi gerektiği konusundaki tartışmadan kaynaklanmaktadır.⁹⁶ Tam tümevarım

⁸⁹ **Kamer**, Monoton, s. 74.

⁹⁰ **Kamer**, Feshedilebilir, s. 246.

⁹¹ **Emiroğlu**, s. 198.

⁹² **Emiroğlu**, s. 195.

⁹³ **Emiroğlu**, s. 195; Gültekin **Eroğlu**, Akıl Yürütme Formlarının Mantık ve Bilimlerde Yeri ve Değeri, Hikmet Yurdu, C. 5, S. 10, Malatya 2012, s. 188; **Demir**, Hukuk Metodolojisi, s. 77.

⁹⁴ **Aristoteles**, Organon V Topikler, (Çev: Ragıp Atademir) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 22. Ayrıca Aristo, tümevarım yöntemini ilk kullananın Sokrates olduğunu iddia etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Demir**, s. 77.

⁹⁵ **Eroğlu**, s. 188; **Emiroğlu**, s. 195; **Öner**, s. 174; **Taylan**, s. 249; **Işıktaç/Metin**, s. 24; **Işıktaç**, Hukuk Normununun, s. 149.

⁹⁶ **Taylan**, s. 239.

yönteminde tümeli oluşturan tüm tikellerin incelenmesi söz konusudur.⁹⁷ Eksik tümevarım yönteminde ise tikellerin tamamı incelenmemektedir. Mantık alanında genelde tümevarım denilince eksik tümevarım anlaşılmalıdır. Bu sebeple eksik tümevarım, gerçek tümevarım olarak da adlandırılır.⁹⁸ Çalışmamızda bahsedilen tümevarım yöntemi, aksi belirtilmedikçe eksik (gerçek) tümevarım yöntemi olarak anlaşılmalıdır.

Örneğin, üniversite yerleşkesindeki kırtasiyeden alınan dört adet kalemin, şehirdeki kırtasiyede daha ucuz olduğu anlaşıldığında, yerleşkedeki kırtasiyenin şehir merkezindeki kırtasiyeden daha pahalı olduğu sonucuna varmak, günlük hayatta kullandığımız tümevarıma basit bir örnektir. Tümevarım yönteminde, sınırlı sayıdaki örnekten çıkarım yapılarak, örneklerdeki hükmün genel olarak tüm türe uyarlanması söz konusudur. Diğer bir ifade ile tümevarım, bir sınıfın öğelerindeki incelenen özellikler aracılığıyla, sınıfın diğer öğelerini kapsayacak şekilde hüküm verilmesidir.⁹⁹

Tümevarım yoluyla elde edilen çıkarımın sağlıklı ve güvenilir olması bazı şartlara bağlıdır. Bu şartlardan en önemlileri, incelenen örneklerin nicelik ve niteliğidir. Verdiğimiz örneği ele aldığımızda, üniversite yerleşkesinde yalnızca dört tane kalem alınmış; şehir merkezinde de dört tane kalemin fiyatı incelenerek çıkarım yapılmıştır. Çıkarım için kullanılan öncüllerin niceliğinin, bu bakımdan sağlıklı bir hüküm vermeye elverişli olmadığını söyleyebiliriz. Zira alınan kalemlerin sayısı sonuç öncülünde verilen çıkarımı yapmaya yeterli niceliğe sahip değildir.¹⁰⁰

Çıkarım yaparken öncüllerin niceliği kadar niteliği de önemlidir.¹⁰¹ Örneğin yerleşkede bulunan kırtasiyede satılan malların kaliteli olduğu, şehirdeki kırtasiyede ise genellikle ucuz ithal malların satıldığı kesin olarak biliniyorsa, çıkarım yaparken uyulması gereken şartlardan “ele alınan öncüllerin niteliği” konusunda eksiklik olduğu söylenebilir. Dolayısıyla

⁹⁷ Eroğlu, s. 188; Emiroğlu, s. 195; Taylan, s. 249; Işıktaç/Metin, s. 25; Demir, Hukuk Metodolojisi, s. 80.

⁹⁸ Crews-Anderson, s. 32; Taylan, s. 249.

⁹⁹ Yaran, s. 112.

¹⁰⁰ Yaran, s. 113.

¹⁰¹ Yaran, s. 113.

yapılan tümevarımsal çıkarımın güvenilirliğinin zayıf olduğu iddia edilebilir.

Tümevarım yönteminin tümdengelim yönteminden temel farklı, iki öncül bir sonuç değil, bir öncül ve bir sonuçla ifade edilebilmesidir:

(Öncül) Kalitesini ölçmek için yüz çuval fındık içerisinde her birisinden belli bir miktar fındığın incelenmesi sonucu; alınan miktardaki fındıkların kalitesinin A kalite olduğu görülmüştür.

(Sonuç) O halde, fındıkların alındığı tüm çuvalarda, A kalite fındık mevcuttur.¹⁰²

Görüldüğü gibi çıkarım, sınırlı grupların incelenmesi sonrasında genelleştirme yapılarak bulunmuştur.¹⁰³

Tümevarım yöntemini tümdengelim yönteminden ayıran diğer bir fark, zihinsel işleyişin ters yönde olmasıdır. Tümevarım yönteminde “*zihin, tikellerden tümele, olaylardan kanunlara, sonuçlardan sebeplere ve prensiplere geçiş*”¹⁰⁴ suretinde hareket eder.¹⁰⁵ Tümdengelim yönteminde ise belirttiğimiz gibi zihinsel işleyiş tam tersi yönde hareket etmektedir.

2. Tümevarım Yöntemi ile Kıyas Arasındaki İlişki

Klasik görüşe göre kıyas yöntemi, tümevarımda (endüksiyon-istikra) olduğu gibi özelden genele bir işleyişe sahip değildir. Kıyasta, özelden özele (tikelden tikele) bir yürüyüş söz konusudur. Dolayısıyla bu tür bir akıl yürütme, tümevarım yönteminden farklıdır.¹⁰⁶

Kıyas yönteminde, tümevarım yöntemindeki gibi genelleştirilmiş neticeyi desteklemek amacıyla örneklerin birden fazla olmasına gerek duyulmaz. Kıyas yönteminde sonuca varmak için, tek bir tikel durum ile diğer bir tikel durum arasında benzerlik kurmak yeterlidir.¹⁰⁷ Yani kıyasta,

¹⁰² Yaran, s. 112.

¹⁰³ Yaran, s. 112; Özlem, s. 41.

¹⁰⁴ Emiroğlu, s. 195.

¹⁰⁵ Emiroğlu, s. 195.

¹⁰⁶ Emiroğlu, s. 199; Öner, s. 173; Aral, s. 202; Işıktaç/Metin, s. 232; Karayalçın/Yongalık, s. 146; Yaran, s. 123; Koszowski, *Statutory*, s. 1.

¹⁰⁷ Weston, s. 19; Sunstein, s. 743; Yaran, s. 123.

tekil örneklerden yola çıkılmasına rağmen tümevarımda olduğu gibi bir genellemeye gidilmez. Kıyas, bazı olgu, olay veya nesnelere öteki bazı olgu, olay ve nesnelere gidilmesi ile oluşur. Dolayısıyla tümevarımda tikelden tümele bir işleyiş söz konusu iken, kıyasta tikelden tikele bir gidiş vardır.¹⁰⁸

Kıyas yönteminde, sonuç öncülüne ulaşmak için muhakkak bir benzetme işlemi yapılmaktadır.¹⁰⁹ Nitekim kıyas kelimesinin batı dillerindeki karşılığı olan analogi kelimesinin sözlük anlamı ussal benzeşimdir.¹¹⁰ Ancak tümevarım yönteminde ise her zaman bir benzetme işleminin yapıldığından söz edemeyiz:

(I) Karga, kartal ve serçe kanatlıdır.

(II) Karga, kartal ve serçe kuştur.

(III) O halde bütün kuşlar kanatlıdır.

Yukarıdaki tümevarım yöntemi ile çıkarılan sonuçta bir benzetme yapılmaktan ziyade doğrudan bir genellemeye gidildiği görülmektedir. Dolayısıyla kıyas yöntemi ile tümevarım yöntemi arasındaki farklardan biri de kıyas yöntemi, muhakkak bir benzetmeye dayanırken; tümevarım yönteminde sonuca benzerliğe dayanılarak ulaşmak her zaman gerekmez.¹¹¹ Kıyas yönteminde iki şeyin birbirine tam bir benzerliği veya özdeşliği aranmamaktadır. Bu akıl yürütme yönteminde benzerliklerin tahmin edilebilir, öngörülebilir bir sonuca götürmesi kâfidir. Ancak tümevarım yönteminde çoğu zaman karşılaştırılan şeyler arasında özdeşlik aranmaktadır.¹¹²

Bir kısım hukukçular, kıyasın her zaman bir genelleştirmeye gitmeyi gerekmeyen tikelden tikele benzerlik karşılaştırması olduğunu; tümevarımın ise önceki deneyimlerden bir kuralın genelleştirilmesi ile yapılması gerektiğinin farkında değildir.¹¹³ Bu ayrımı iyi bir şekilde açıklamak için

¹⁰⁸ **Özlem**, s. 45.

¹⁰⁹ **Yaran**, s. 124.

¹¹⁰ **Macagno/Walton**, s. 168.

¹¹¹ Dan **Hunter**, "Teaching and Using Analogy in Law", Ass'n Legal Writing Directors 151 (2004), s. 154.

¹¹² **Hunter**, s. 152.

¹¹³ **Hunter**, s. 154.

kanunu yorumlarken karşılaşılan “aynı cinsten olma (ejusdem generis)” ilkesini örnek gösterebiliriz. Bu kavram genellikle “a, b, c ve diğerleri” şeklinde biten örneklendirici sayma yönteminin kullanıldığı kanun metinlerinde karşımıza çıkar. “Diğerleri” ifadesinin içerisinde hangi şeylerin dâhil edilip, hangi şeylerin dâhil edilmeyeceği konusunda bu ilkeye başvurulmaktadır. Örneğin kanun metninde “uçaklar, trenler, otomobiller ve diğerleri” ifadesi geçmektedir. Ancak sorun, “diğerleri” ifadesi içerisine kaykay, güneş enerjisi ile çalışan araç veya ATV aracının dâhil edilmesinin gerekip gerekmediğidir.¹¹⁴ Aynı cinsten olma kuralı, açık bir şekilde tümevarım yöntemi ile ilgilidir. Zira mahkemeler, “diğerleri” ifadesinin kapsamına neyin gireceğini belirlemek için ilk başta, sayılan araçları incelemesi gerekmekte ve sonrasında ise bu araçların kapsamının ne olduğuna karar vermesi gerekmektedir. Bu nedenle mahkemeler, yorumlama sürecinin ilk adımı olarak türün belirlenmesi işlemini gerekli bulmaktadırlar. Dolayısıyla yasamanın dâhil etmeye niyetlendiği kavramlar dizisi hakkındaki tümevarımsal genelleştirme yapmak için, daima türün belirlenmesi gerekmektedir. Yani tümevarım yönteminde birden çok gözlem neticesinde genelleştirme yapılmakta iken, kıyas yönteminde tikelden tikele benzerlik ilişkisi bulunarak sadece o tikel olgu üzerinde uygulanacak bir çıkarım yapılmaktadır.¹¹⁵

Yukarıdaki farklarının yanında kıyas yönteminin tümevarım yöntemi ile ortak yanlarına da değinmek gerekir. Bir kısım düşünürler, kıyas yöntemini, tümevarım yönteminin bir alt başlığında incelenmesi gereken bir akıl yürütme modeli olarak görürler.¹¹⁶ Örneğin Russell, “*Felsefe Sorunları*” adlı eserinde tümevarımsal akıl yürütmeden bahsederken “*tikelden tikele ya da tikelden genele giden tümevarımsal sürecin..*” ifadesini kullanarak tikelden tikele doğru giden süreci de, yani kıyas yöntemini de tümevarım olarak değerlendirmiştir.¹¹⁷ Russell, tümevarımsal akıl yürütme yönteminin iki bölümden oluştuğunu söyler:

a) Belli bir A türünden bir şey, belli başka bir B türünden bir şeyle birlikte bulunmuş ve B türünden bir şeyden ayrı olarak hiç görülmemişse,

¹¹⁴ Hunter, s. 154.

¹¹⁵ Hunter, s. 154.

¹¹⁶ Emiroğlu, s. 200.

¹¹⁷ Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, (Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu), Say Sayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017, s. 91.

A ile B'nin birlikte bulunuşlarının sayısı büyüdükçe, bunlardan birinin görüldüğü yeni bir durumda, birlikte bulunmalarının olasılığı da büyür.

b) Aynı koşullar altında, birlikte bulunma durumlarının yeterli bir sayıya ulaşması, yeniden birlikte bulunma olasılığını kesinliğe yakınlaştırır ve bu olasılık kesinliğe doğru sınırsız yaklaşır.¹¹⁸

Düşünür, tümevarımsal akıl yürütme yöntemi başlığında incelediği kıyas modelini kesin bir bilgiye ulaştıracak metot olarak görmemektedir.

Kıyas yöntemi ile tümevarım yöntemi arasındaki ortak yanlardan ilki, her iki akıl yürütme yönteminin de sonuçta vardığı çıkarımın kesin bilgi niteliğinde olmayıp, olumsal (muhtemel, zannî) bilgi içermesidir.¹¹⁹ Yani kıyas yöntemi tümevarım yöntemi gibi, tümdengelim yönteminin aksine, bütün önermeleri doğru olsa bile kesin bir sonucu garantilememektedir.¹²⁰ Buna bağlı olarak her iki akıl yürütme yönteminde de çıkarım, tümdengelim yöntemi gibi geçerli ya da geçersiz şeklinde nitelenmez. Aksine elde edilen çıkarımın geçerlilik derecesi vardır.¹²¹ Golding'e göre kıyas yönteminde, tümevarımdaki gibi sonuç önermesine "doğru olma olasılığı, yanlış olma olasılığından daha yüksektir" şeklinde ulaşılmaktadır.¹²²

Diğer bir ortak özellik ise her iki akıl yürütme yönteminin de tümdengelim yönteminin aksine zihni ve soyut olanı değil haricî ve somut olanı incelemesidir.¹²³ Zira her iki akıl yürütme yönteminde de başlangıçta zihin tikelden hareket etmektedir.

C. Birikimsel (Kondüktif-Tekevarımsal) Akıl Yürütme Yöntemi ile Kıyas Arasındaki İlişki

İnformel mantıkçılardan bir kısmı, tümevarım yöntemindeki genelleştirmelerden farklı olarak bazı kanıt tipolojilerinin var olduğunu iddia etmektedirler. Birikimsel akıl yürütme yöntemi bu tarz kanıt tipolojilerden

¹¹⁸ Bertrand **Russell**, *The Problems Of Philosophy*, Williams and Norgate, London 1912, s. 104; **Russell**, s. 80.

¹¹⁹ **Emiroğlu**, s. 196-200; **Crews-Anderson**, s. 32; **Özlem**, s. 41; **Işıқтаç/Metin**, s. 24; **Işıқтаç**, *Hukuk Normunun*, s. 150.

¹²⁰ **Golding**, s. 124; **Sunstein**, s. 744.

¹²¹ **Emiroğlu**, s. 198; **Taylan**, s. 243; **Yaran**, s. 114.

¹²² **Golding**, s. 123.

¹²³ **Emiroğlu**, s. 198

biridir.¹²⁴ Bu kavramı ilk tanımlayıp geliştiren kişi Carl Welmann'dır.¹²⁵ Birikimsel akıl yürütme yöntemini bazı düşünürlerce, "birikimsel gerekçelendirme (*cumulation of consideration*)" şeklinde de isimlendirenler olmuştur.¹²⁶ Bu akıl yürütme yönteminde sunulan kanıt kesin değildir. Fakat elde edilen bu kanıt, sonucun lehine destek sağlayan gerekçelerin birikimi ile elde edilmiştir. Nihayetinde sonucun lehine destek sağlayan gerekçeler, topluca değerlendirilerek çıkarıma varılmıştır.¹²⁷ Birikimsel akıl yürütme yöntemi, bilimsel teorilerde, hukukta, felsefede, politik ve yorumlama meseleleri gibi birçok konuda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.¹²⁸ Özellikle bu yöntem birçok hukuki meselenin çözümünde önemli bir yere sahiptir.¹²⁹ Örneğin bir cinayet vakasında elde edilen deliller, kesin olmamakla beraber davalının suçlu olduğunu göstermektedir. Delillerden birincisi; mesela bir tanığın, tetiği çekenin davalı olduğunu söylemesidir. İkinci delil olarak sunulan balistik raporunda maktulde bulunan kurşunun davalının tabancasından çıktığı belirtilmektedir. Son olarak davalının, maktülü öldüreceğini söylediği birtakım kişilerce işitilmiştir. İşte tüm bu deliller, davalının suçlu olduğuna kesin bir kanıt sunmamakla birlikte birikimsel olarak değerlendirildiğinde sonuç için güçlü bir birikimsel (kondüktif) delil oluşturmaktadır.¹³⁰

Birikimsel akıl yürütmede sonuca götüren kanıtlar daima belli bir noktada birleşme (convergent) eğilimindedir. Ancak bu kanıtlar birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Yani öncüller, birbirleriyle ilgili ve bağlantılı olmak zorunda olmadıkları halde sonuç lehine kanıt oluşturmaktadır.¹³¹ Dolayısıyla öncüllerden biri veya birkaçının sonuç açısından değerlendirme dışı olarak görülmesi halinde bu durum, diğer kanıtların geçerliliğini etkilememektedir. Zira birikimsel akıl yürütme yönteminde

124 **Taylan**, s. 116.

125 **Trudy Govier**, *A Practical Study of Argument*, Wadsworth 2013, s. 352.

126 **Govier**, s. 353.

127 **Taylan**, s. 116.

128 **Govier**, s. 374.

129 **Govier**, s. 90.

130 **Taylan**, s. 116; **Govier**, s. 90.

131 **Govier**, s. 352.

öncüller, sonuç çıkarımını yakınsak olarak desteklemekte ancak birbirlerinden ayrı değerlendirilmektedirler.¹³²

Birikimsel akıl yürütme yöntemi ile kıyas yönteminin ortak özelliği, her iki akıl yürütme yönteminde de elde edilen sonucun kesin bilgi niteliğinde olmayıp, olumsal (muhtemel, zannî) bilgi içermesidir. Ancak birikimsel akıl yürütmede kıyas yönteminde olduğu gibi elde edilen bilgilerin benzerliğe dayanması zorunluluğu söz konusu değildir. Ayrıca, kıyas yönteminde zihni işleyiş tikelden tikele doğru giderken, birikimsel akıl yürütme yönteminde zihni işleyiş daha çok tümevarım yöntemi gibi tikelden tümele doğru işlemektedir. Ancak birikimsel akıl yürütme, elde edilen çıkarım açısından verilerin belirli bir sonucu göstermesi anlamında tümelse de, sonucun sadece somut bir olay açısından geçerli olması tikellik özelliğini de göstermektedir.

Son bir farklılık ise şudur: Birikimsel akıl yürütme yönteminde, sonuç önermesine giden kanıtların birbirinden bağımsız olarak değerlendirilir. Kanıtlardan herhangi birinin veya birkaçının yeni bir bilgi elde edilmesi sonucu değerlendirme dışı bırakılması; diğer öncülleri etkilememektedir. Ancak kıyas yönteminde, değerlendirilen öncüller birbirleri ile bağımlı ve alakalı olup, bir öncülde yeni bir bilgi elde edilmesi sonucu meydana gelen değişiklik, sonuç önermesi dâhil diğer tüm öncülleri olumsuz yönde etkilemektedir.¹³³

Birikimsel akıl yürütme yönteminde biriktirilen çıkarımların bir kısmının ya da tamamının kıyas yöntemi ile elde edilmesi mümkündür. Dolayısıyla kıyas yöntemi, birikimsel akıl yürütme yöntemi içerisinde bir araç olarak kullanılabilir.

D. Enevarımsal (Abdüktif–Geriçıkırımsal-Heptengitmeli) Akıl Yürütme Yöntemi ile Kıyas Arasındaki İlişki

Enevarımsal akıl yürütme yöntemi, 1867 yılında ünlü Amerikalı mantıkçı Charles Sanders Peirce tarafından ortaya atılmıştır. Bu yöntem, klasik mantıkta yer alan tümdengelim ve tümevarım yöntemlerinden farklı

¹³² Taylan, s. 116; Govier, s. 90.

¹³³ Govier, s. 371.

bir tarzda hareket etmektedir. Söz konusu akıl yürütme yöntemi, tümdengelim çıkarımından türetilmekle beraber mantıksal açıdan tümdengelim gibi geçerli bir çıkarım olarak görülmemektedir.¹³⁴

Enevarımsal akıl yürütme yöntemi aşkın bir yapıya sahiptir. Bu nedenle tümdengelimden farklı olarak bilgi üretmektedir. Ancak bu bilgi, kesin bilgi niteliğine sahip değildir. Peirce, enevarımsal akıl yürütme yöntemini tümdengelim modelindeki önermelerin yerlerini değiştirerek elde etmiştir.¹³⁵ Peirce'e göre enevarımsal akıl yürütme modeli şu şekildedir:

(I) Tüm rastgele seçilen toplar beyazdır.

(II) Tüm rastgele seçilen toplar bu torbadandır.

(III) Bu torbadaki tüm toplar beyazdır.¹³⁶

Yukarıdaki öncülleri incelediğimizde, bu öncüllerin tümdengelimsel mantık kurallarına göre geçersiz ve kural-dışı olduğunu görmekteyiz. İşte geçerli tümdengelim çıkarım kalıplarına uymayan bu tarzda çıkarım çeşidine enevarımsal akıl yürütme modeli adı verilmiştir.¹³⁷

Bu akıl yürütme yönteminde zihin, nedenlerden sonuçlara gider ve olgulardan yola çıkarak “en iyi açıklamayı yapmaya yönelik çıkarımlar (*inference to the best explanation*)”¹³⁸ yapar.¹³⁹ Günlük hayatta, bilimsel teorilerde, yapay zekâ gibi teknolojik gelişmelerde ve hukuki akıl yürütmelerde bu akıl yürütme yöntemi kullanılmaktadır. Nitekim enevarımsal akıl yürütme yöntemi ile çalışan bilimsel hipotez oluşturan ve tanı koyan bilgisayar programları vardır.¹⁴⁰

134 **Kamer**, İformel, s. 104; Nazlı **İnönü**, Yeni Bir Çıkarım Türü: Geriçıkırım, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul 2006, s. 15.

135 **İnönü**, s. 15.

136 **İnönü**, s. 16.

137 **İnönü**, s. 17.

138 Igor **Douven**, “Abduction”, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition), Ed: Edward N. Zalta, (Çevrimiçi), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/abduction/> (E.T: 20.05.2019); **Taylan**, s. 118.

139 **Kamer**, İformel, s. 104.

140 **İnönü**, s. 106; **Taylan**, s. 118

Örneğin Ali ve Mehmet'in ciddi bir kavga ettiği ve bu nedenle arkadaşlıklarının bittiği bilinmektedir. Sonrasında ise birisinin, bu iki kişinin birlikte koşu yaptıklarını gördüğünü söylemesi üzerine en iyi açıklamaya yönelik çıkarım olarak bu iki kişinin artık yeniden arkadaş oldukları söylenebilir.¹⁴¹

Diğer bir örnek ise şu şekildedir: Arkadaşı ile birlikte aynı evde kalan bir kişi, sabah mutfığa gittiği zaman, masa üzerinde bir bardak, boş bir tabak, yarısı yenmiş bir ekmek ve boş bir süt kutusu görmüştür. Bunun üzerine bu kişi, arkadaşının gece yarısı atıştırdığını ve yorgun olduğu için mutfığı toparlamadığını düşünmüştür. Kişinin durumu anlamlandırma bakımından en iyi çıkarımı bu şekilde olacaktır. Elbette ki bu çıkarımın haricinde, örneğin bir hırsızın gelip birkaç şey çalmadan önce bu atıştırmayı yapması veya arkadaşının gece yarısı olmadan akşamüzeri bu tarz bir atıştırma yapması da muhtemeldir. Ancak böyle bir tablo ile karşılaşan birinin en iyi çıkarımı bu şekilde olacaktır.¹⁴²

Enevarımsal akıl yürütme ile elde edilen bilginin yanlış olma riskine rağmen avantajları da vardır. Zira alternatifler arasında en iyi açıklamalı olanı seçmek, o şeyin tamamen açıklamasız kalmasından daha yararlı olacaktır. Örneğin bir ağacın kesilmesi gerekiyor ve sizin de elinizde elektrikli testere yoksa bir baltanın var olması halinde o baltayı kullanmak, durumun çözümü açısından en iyi çıkarımdır. Çünkü bu, akla en uygun olanıdır.¹⁴³

Enevarımsal akıl yürütmenin tümdengelim yönteminden farkı artırıcı (ampiyatif) olmasıdır. Yani bilinen bir şeye yeni bir şey ekleyerek anlamının genişlemesini sağlamakla enevarımsal akıl yürütme, tümdengelim yönteminden ayrılmaktadır. Tümdengelim yönteminde, sonuç öncüllerden çıkarıldığından yeni bir bilgi elde edilmezken, enevarımsal yöntemle sonuçta daha fazla bilgi edinilmiş olunmaktadır.¹⁴⁴

¹⁴¹ **Douven**, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/abduction/>. (E.T: 20.05.2019).

¹⁴² **Douven**, (E.T: 20.05.2019).

¹⁴³ **Taylan**, s. 118.

¹⁴⁴ **Kamer**, *İnformel*, s. 104; **İnönü**, s. 126-127; **Kamer**, *Feshedilebilir*, s. 246.

Tümevarım yöntemi ile bu akıl yürütme yönteminin arasındaki fark ise tümevarım yönteminde, zihin tikelden tümele giden bir işleyişle hareket etmekte iken; enevarımsal akıl yürütme yönteminde ise tek bir gözlemden, bu gözlemin “enevarımsal (abdüktif)” açıklaması yapılması şeklinde bir işleyiş hâkimdir. Yani tümevarım yönteminde bir gözlem kümesinin açıklanması yapılırken, enevarımsal akıl yürütmede tek bir gözlemin açıklanması vardır.¹⁴⁵

Kıyas yöntemi ile enevarımsal akıl yürütme yöntemi tikelden hareket etmesi yönünden birbirlerine benzemektedir. Tek bir gözlemden hareketle bir çıkarım şeklinde hareket eden enevarımsal akıl yürütmenin, kıyasî (analojik) niteliğe sahip farklı bir türü mevcuttur. Buna “*analojik geriçikarım*” adı verilmiştir. Analojik geriçikarım, mevcut hipotezlere benzeyen hipotezleri oluşturmak için geçmişteki hipotezlerin kullanılması şeklinde işler.¹⁴⁶ Örneğin şu an herkes tarafından varlığı kabul edilen bir gezegeni düşünelim. Bu kabulden önce söz konusu gezegenin, gezegen olarak kabul edilmesi bir hipotez öne sürülerek olmuştur. Yeni bir gezegenin ya da başka bir cismin var olduğuna dair bir iddiada, tek bir gözlem vasıtasıyla bu hipotezden benzerlikler dikkate alınarak faydalanılması durumunda analojik geriçikarım yapılmış olmaktadır. Ayrıca yapay zeka teknolojilerinde bilgisayar programları enevarımsal çıkarım yaparken bir takım analojik çıkarımlardan faydalanmaktadır.¹⁴⁷

Genel mantıkta enevarımsal akıl yürütme yöntemi kıyas gibi kesin bilgi vermemektedir. Ancak kıyasın nasıl hukuk biliminde kullanılması söz konusu ise enevarımsal akıl yürütme yönteminin de kanıtlama açısından yetersiz ve kesin bir hükmü gerektirmese bile destekleyici ve ek bir akıl yürütme olarak kullanılabilceğini düşünüyoruz.

¹⁴⁵ **Kamer**, İnförmel, s. 105.

¹⁴⁶ **İnönü**, s. 86.

¹⁴⁷ **İnönü**, s. 108.

E. Mecazî (Metaforik) Çıkarım ile Kıyasın Karşılaştırılması

1. Genel Olarak Mecaz (Metafor)

Mecazî çıkarım (metaforik çıkarım), “*bir sözcüğe kendi özel anlamının dışında başka bir anlam verilerek*”¹⁴⁸ yapılır. Sözcüğe verilecek anlam, dört farklı tarzda gerçekleştirilebilir. Birincisi, “*cinsin anlamının türe verilmesi*” ile; ikincisi, “*türün anlamının cinse verilmesi*” ile; üçüncüsü, “*bir türün anlamının başka bir türe verilmesi*” ile; sonuncusu ise kıyas (analoji-benzetme) ya da orantı ile olmaktadır.¹⁴⁹

1. Cinsin anlamının türe verilmesine örnek: “Gemim burada duruyor.” Cümlede belirtilen durma eylemi aslında demirlemek anlamında kullanılmıştır. “Durmak” kelimesi cins, “demirlemek” kelimesi türdür. Dolayısıyla cinsin anlamı türe verilmiştir.¹⁵⁰

2. Türün anlamının cinse verilmesi: “Doğrusu, Odysseus bin bir iyi şeyler yaptı”. Cümlede “bin bir”, “çok” kelimesinin yerine kullanılmıştır. Bin bir kelimesi cins, çok ise türdür.¹⁵¹

3. Bir türün anlamının başka bir türe verilmesi: “Bronz bıçakla onun ruhunu [kuyudan su çekercesine] çekmek” ve “bükülmez bronz gemi ile suyu yarmak”. Birinci cümlede çekmek fiili kesmek anlamında, ikinci cümlede yarmak fiili çekmek anlamında kullanılmıştır.¹⁵²

4. Kıyas (analoji-benzetme) ya da orantı ile mecaz (metafor) yapılması: Dört adet terimden, eğer ikinci (B), birinciye mukabil, dördüncü (D)

¹⁴⁸ **Aristoteles**, Poetika, (Çev: İsmail Tunalı) Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 59-60; **Aristotle**, The Poetics of Aristotle, (Translation By S. H. Butcher) The Project Gutenberg E Book of Poetics, s. 23; Christof **Rapp** ,”Aristotle's Rhetoric”, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2010 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2010/entries/aristotle-rhetoric/>>. (E.T: 24.08.2019).

¹⁴⁹ **Aristoteles**, Poetika, s. 59-60; **Aristotle**, s. 23; “Aristotle’s Rhetoric”, (E.T: 24.08.2019).

¹⁵⁰ **Aristoteles**, Poetika, s. 60; **Aristotle**, s. 23; <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2010/entries/aristotle-rhetoric/>>. (E.T: 24.08.2019).

¹⁵¹ **Aristoteles**, Poetika, s. 60; **Aristotle**, (E.T: 24.08.2019).

¹⁵² **Aristoteles**, Poetika, s. 60; **Aristotle**, (E.T: 24.08.2019).

üçüncüye (C) mukabil kullanılmışsa, kıyas ya da orantıya göre mecaz yapılmış olur. Örneğin yaşlılığın (D), yaşama (C) olan ilgisi, akşamın (B), gün (A) ile olan ilişkisine benzemektedir.¹⁵³

2. Mecazî Çıkarım ile Kıyas Arasındaki İlişki

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki mecazî çıkarım, temelde bir akıl yürütme yöntemi değil retorik alanında kullanılan söz sanatlarından birisidir. Ancak mecazî çıkarım, kıyas yöntemi ile yakından ilgilidir. Kıyas yöntemi ile mecazî çıkarım arasında birçok ortak özellik mevcuttur. Her iki metot da herhangi iki şey arasındaki bağlantıyı açıklamakta ve bu iki şey arasındaki farklılıkları ifade etmekte kullanışlı bir yöntemdir. Her ikisinde de benzeyen ile benzetilen arasında anlam geçişi sağlanarak iki obje arasında benzerlik ilişkisi kurulmaktadır.¹⁵⁴

Ancak her ikisi de benzer biçimde kullanılmakta ise de mecazî çıkarımın kıyasa göre akıl yürütme üzerinde daha sınırlı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Kıyasın aksine mecazî çıkarım, öngörülebilir bir anlama sahip değildir. Örneğin Shakespeare'in Romeo ve Jüliet adlı eserinde "Jüliet, güneştir." mecazında Jüliet ile güneş arasında açık bir şekilde bir benzerlik karşılaştırılması yapılmıştır. Ancak hangi özellikler nedeniyle bu benzetmenin yapıldığı, çeşitli açılardan değerlendirilebilmektedir. Bu mecaza göre Romeo'nun dünyasının ısı ve ışık verici enerjisi Jüliet olarak anlatıldığı iddia edilebilir.¹⁵⁵ Dolayısıyla mecazda, kıyastaki gibi benzetmenin hangi açılardan yapıldığı her zaman net olarak bilinmemektedir.

Hukuk alanında kullanılan mecazî çıkarım da aynı tarzda işlemektedir. Örneğin "tüzel kişi perdesi" mecazının kullanılmasını ele alalım: "Şirket yöneticisi, tüzel kişi perdesi ile korunmaktadır." ifadesinden üç farklı anlam türetilebilir: 'Şirketin yöneticiden ayrı bir varlığa sahip olduğu', 'şirket yöneticisinin bir takım araçlarla korunduğu' ve 'şirket yöneticisinin perdenin arkasında iken bir şekilde görünmez olduğu' anlamları çıkmaktadır.¹⁵⁶ Dolayısıyla mecazî çıkarım, hukuk alanında da kıyasa nazaran bir davanın sonucunu öngörmede, açık ve güçlü bir şekilde kullanılmamaktadır.

¹⁵³ **Aristoteles**, Poetika, s. 61; **Aristotle**, (E.T: 24.08.2019).

¹⁵⁴ **Hunter**, s. 155.

¹⁵⁵ **Hunter**, s. 155.

¹⁵⁶ **Hunter**, s. 155.

Bir başka örnek olarak bir yolcu gemisinde, yolcuya ait eşyanın çalınmasında gemi işletenin sorumlu olup olmadığı tartışılmaktadır. Sorunun çözümünde aşağıda belirtilecek iki emsal karar arasında kıyas yöntemi kullanılarak hangi emsal kararın uygulanacağı belirlenmektedir. Birinci emsal kararda tren işletenin, yolcuların çalınan eşyaları konusunda sorumlu olmayacağı belirtilmektedir. İkinci emsal kararda ise otel işletenin müşterilerin konaklama esnasında eşyalarının çalınması durumunda sorumlu tutulması gerektiği ifade edilmektedir.¹⁵⁷ Kıyas yöntemi neticesinde birinci emsal kararın eldeki olaya daha çok benzediği yargısına varıldığında öngörülebilir bir şekilde ihtilaflı olayın sonucu belirlenmiş olmaktadır. Ancak mecazî çıkarım neticesinde benzetilen ile benzeyen arasında sonuç olarak hangi noktalarda benzerlik yapıldığı net olarak belirlenmediği için sonuç açısından öngörülebilir bir durumdan söz edemeyiz.¹⁵⁸

Kıyas ile mecazî çıkarımın uygulamadaki farklarına başka bir örnek olarak şunu verebiliriz: Bir kişinin “Kürtaj cinayettir.” dediğini düşünelim. Cümlede geçen hükmün mecazî olarak kullanıldığını varsaydığımızda kürtaj, hukuki olarak gerçekten bir cinayet olarak anlaşılmamaktadır. Yapılan fiilin sadece cinayet kadar kötü bir şey olduğu ifade edilmektedir. Ancak cümledeki hükmü kıyasî bir çıkarım olarak değerlendirdiğimizde, kürtajın uygun benzerlikler açısından gerçekten bir cinayet olarak algılanması anlamına geldiğini görürüz. Dolayısıyla böyle bir çıkarım sonucunda belirli bir hukuki netice elde edilmiş olmaktadır.¹⁵⁹

F. Sınıflandırma (Classification) ile Kıyasın Karşılaştırılması

1. Genel Olarak Sınıflandırma (Classification)

Varlık âlemindeki nesnelere tek tek kavrayarak zihnimize yerleştirmek oldukça zor bir süreçtir. Bu nedenle nesnelere daha iyi kavrayabilmek için bazı mantıksal araçlara ihtiyacımız vardır. Bu araçlardan biri de sınıflandırma yöntemidir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Hunter, s. 155.

¹⁵⁸ Hunter, s. 155.

¹⁵⁹ Sunstein, s. 748.

¹⁶⁰ Taylan, s. 161.

Sınıflandırma, kısaca konu ve nesnelerin cins ve tür ilişkisine göre sıralanması şeklinde tanımlanabilir.¹⁶¹ Sınıflandırma yapılırken konu ve nesnelere, benzerlik ve farklılıklarına göre ayırma tabii tutulur. Ardından bu ayırımla birlikte konu ve nesnelere basitten karmaşığa doğru hiyerarşik bir şekilde sıralanır.¹⁶² Burada dikkat edilmesi gereken husus her türün kendi cinsine göre tanımlanmasıdır. Dolayısıyla yabancı terimler arasında sınıflandırma yapılamaz.¹⁶³ Örneğin “eşkenar üçgen” türü, “üçgen” cinsine göre tanımlanmaktadır. Ancak böyle bir tanımın yapılabilmesi için cins kavramının da açık olması ve kesin olarak bilinmesi gerekmektedir. Örnekten de anlaşılacağı üzere sınıflandırma, aslında “*bir türün üstüne bir cins koymaktan*”¹⁶⁴ ibarettir. Belirtilen cins ise; aslında kaplam açısından kendinden daha üst olan bir cinsin altında yer almaktadır. Zira her tür, kendi altında olan nesne bakımından cins niteliği taşır. Böylelikle konular ve nesnelere hiyerarşik bir şekilde sıralanmış olmaktadır. Nihayetinde ise en son cinsin fertlerine kadar inilmiş olunur. Ancak bu şekilde bir ayırım ve sıralama, mantıksal açıdan mümkün görünmekte ise de uygulamada bir ideal olarak yer alır.¹⁶⁵

Sınıflandırma ile tanım kavramı arasında sıkı bir ilişki vardır.¹⁶⁶ Zira tanımlanması yapılan bir terimin daha rahat anlaşılabilmesi için sınıflandırma yapılmaktadır. Sınıflandırma ile birlikte incelenen nesnelerin çeşitleri ortaya konmaktadır. Örneğin güllü; çiçek cinsine ait bir tür olarak belirlendiğimizde güllün bir takım özellikleri belirtilerek çiçek cinsinden olduğu anlaşılır. Bu durumda hem tanımlama hem de sınıflandırma yapılmış olur. Dolayısıyla tanım ve sınıflandırma, bir işlemin iki farklı yönü olarak değerlendirilmelidir.¹⁶⁷

¹⁶¹ **Özlem**, s. 119; **Emiroğlu**, s. 96; **Taylan**, s. 161.

¹⁶² **Topçu**, s. 17; **Özlem**, s. 120; **Ayşe Erdoğan**, İnsan Bilimlerinin Mantıksal Temelleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara 2019, s. 69.

¹⁶³ **Topçu**, s. 17; **Özlem**, s. 120.

¹⁶⁴ **Özlem**, s. 120.

¹⁶⁵ **Özlem**, s. 120; **Emiroğlu**, s. 96; **Taylan**, s. 161.

¹⁶⁶ W. L. **Davidson**, “The Logic of Classification”, Oxford Journal, Vol. 12, No. 46, Oxford University Press 1887, s. 233; **Topçu**, s. 17; **Özlem**, s. 120; **Taylan**, s. 161; **Öner**, s. 43.

¹⁶⁷ **Topçu**, s. 17; **Özlem**, s. 120; **Taylan**, s. 161; **Öner**, s. 43.

Sınıflandırma yaparken dikkat edilmesi gereken iki önemli husus vardır. Bunlardan birincisi; sınıflandırılacak nesnelere, sadece ilgili oldukları bir tür içinde yer almasıdır. Örneğin “otomobil” terimi ile “kuş” terimi aynı sınıflandırma içerisinde yer almamaktadır. “Otomobil” terimi ancak “taşıt” terimi ile; “kuş” terimi ise “omurgalı hayvanlar” terimi ile ele alınarak sınıflandırılabilir.¹⁶⁸

İkinci bir şart, yapılan sınıflandırmanın tam olmasıdır. Yani sınıflandırılma neticesinde, incelenen nesnelere hiçbirisi dışarıda kalmamalıdır. Yapılan işlem neticesinde nesnelere hepsi kapsanacak bir şekilde yapılmalıdır.¹⁶⁹

Sınıflandırma yapılırken belirli bir ölçüt belirlemek gerekir. Bu bakımdan en kullanışlı ölçütlerden birisi amaca uygunluk ölçütüdür. Amaca uygunluk ölçütünü, pratik amaca uygunluk ve bilimsel amaca uygunluk ölçütü olarak ikiye ayırmamız mümkündür. Yapılan bu ayırım neticesinde de aslında sınıflandırmanın temel iki farklı türü ortaya çıkmaktadır. Pratik amaca uygunluk neticesinde yapılan sınıflandırma, yapay sınıflandırma; bilimsel amaca uygunluk neticesinde bulunan sınıflandırma ise doğal sınıflandırma olarak adlandırılmaktadır.¹⁷⁰

Pratik amaca uygunluk neticesinde bulunan sınıflandırmaya örnek olarak kitapları boylarına, ciltli ve ciltli olmamasına göre sıralayarak yapılan sınıflandırmayı gösterebiliriz. Burada yapılan ayırım neticesinde yapay bir sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. Ayrıca yapay sınıflandırmada benzerlikler geçici niteliğe sahiptir.¹⁷¹

Bilimsel amaca uygun şekilde yapılan bir sınıflandırmada ise incelenen nesnelere tüm özellikleri dikkate alınıp bir ayırım yapılarak sınıflandırma yapılmaktadır. Bilimsel amaca uygun şekilde incelenen nesnelere nitelikleri ayrıntılı olarak incelenerek önemli noktalardaki benzerlikleri bulunmaya çalışılmaktadır. Örneğin hayvanların omurgalı ve omurgasız olarak

¹⁶⁸ Özlem, s. 120; Taylan, s. 161.

¹⁶⁹ Emiroğlu, s. 97; Taylan, s. 161.

¹⁷⁰ Topçu, s. 17; Özlem, s. 121; Abdullah Demir, Klasik Mantık, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2013, s. 50; Erdoğan, s. 69.

¹⁷¹ Özlem, s. 121; Emiroğlu, s. 97; Taylan, s. 162; Demir, Hukuk Metodolojisi, s. 50; Topçu, s. 17.

ayırım yapıp incelenmesinde, bilgisel amaca uygun şekilde bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu sebeple yapılan sınıflandırmaya doğal ya da gerçek sınıflandırma adı verilmektedir.¹⁷²

Hukukta akıl yürütme, ağırlıklı olarak sınıflandırma yöntemine dayanmaktadır.¹⁷³ Sınıflandırma yöntemi hem tikelden tikele yönelerek işleyen kıyas yönteminde, hem de özelden genele hareket eden tümevarımsal akıl yürütmelerle genel kuramların uygulanmasında önemli bir rol oynar.¹⁷⁴

Sınıflandırma yönteminin hukuk alanında en önemli uygulamasının normlar hiyerarşisinde olduğunu söyleyebiliriz. Aslında genel açıklamalarda da belirttiğimiz gibi sınıflandırma yöntemi ile tanım kavramı bir işlemin iki cephesini oluşturduklarından dolayı hukuk alanında herhangi bir yerde tanımlama yapılmışsa orada bir çeşit sınıflandırma yapıldığı iddia edilebilir. Ancak sınıflandırma yönteminin apaçık bir şekilde görüldüğü yer, tartışmasız olarak normların genelden özele doğru sıralanması ile oluşturulduğu normlar hiyerarşisidir.

Sınıflandırma yönteminin hukuk alanında diğer bir kullanımı yasal düzenlemenin olaylara uygulanması aşamasında gündeme gelmektedir. Örneğin hız sınırının doksan kilometre olduğu bir otoyolda X marka Y model bir arabanın yüz yirmi kilometre hızla yol aldığı bilinmektedir. Sonuç olarak tümdengelimsel bir akıl yürütme ile söz konusu arabanın belirtilen yasal düzeni ihlal ettiği sonucuna varılmaktadır. Nitekim X marka Y model araba, bir taşıt niteliğindedir. Ayrıca belirlenen hız sınırını da aşmıştır. O halde düzenlenen yasal hız sınırı ihlal edilmiştir. Görüldüğü gibi söz konusu arabaya yasal düzenlemenin nasıl uygulanacağını belirlemek için arabanın bir taşıt niteliğinde olup olmadığını belirlememiz gerekmektedir. Bu işlem ise sınıflandırma yöntemi kullanılarak belirlenir.¹⁷⁵

Hukukta sınıflandırma yöntemine, birbirine karıştırılabilen kavramların ya da çözülmesi gereken zor olayların çözümlenmesinde de karşılaşılmaktadır. Zira bu kavramların ve olayların ayırt edilmesi için en başta bir sınıflandırma yapılarak aslında söz konusu kavramların ve olayların ayrı

¹⁷² **Özlem**, s. 121; **Emiroğlu**, s. 97; **Taylan**, s. 162; **Demir**, Hukuk Metodolojisi, s. 50; **Topçu**, s. 17; **Erdoğan**, s. 69.

¹⁷³ **Sunstein**, s. 755. Ayrıca Bkz. Roscoe **Pound**, "Classification of Law", Harvard Law Review, Vol. 37, No. 8, The Harvard Law Review Association 1924, pp. 933-969.

¹⁷⁴ **Sunstein**, s. 755.

¹⁷⁵ **Sunstein**, s. 755.

cinslere ait olduğu belirlenir. Sonrasında ise tartışmalı kavramlar ve olaylar birbirinden ayırt edilmiş olur. Böylece ayırt edilen olaylar hangi sınıfa ait ise, o sınıfta yer alan norma başvuru olarak mesele çözülmüş olur.

Tartışmalı kavramların ve olayların birbirinden ayırt edilmesi ve çözülmesi meselesinde sınıflandırma yöntemi kullanılmakla birlikte, bilhassa kıyas yönteminin de kullanıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira kıyas yönteminin en temel özelliği tikele odaklanmasıdır. Bu ise yapılan sınıflandırma işleminde de kıyas yönteminin kullanılma olasılığını artırmaktadır.

2. Sınıflandırma ile Kıyas Arasındaki İlişki

Hukuki bir hükme veya hukuki olmayan bir hükme karar verilirken, kıyas yönteminin kullanılmasında, sınıflandırma sürecinin önemli bir yeri vardır. Yani sınıflandırma, kıyas yönteminde kullanılan bir araç olarak görülebilir. Hukuki bir hüküm vermede kıyas kullanılırken sınıflandırma yapılmasına güzel bir örnek olarak “vapur olayı (steamboat case)” gösterilebilir.¹⁷⁶

Olayda yargıç, karar verme aşamasında tatil amaçlı seyahat eden bir vapur ile otel arasında benzerlik kurmak amacıyla bir sınıflandırma yapmıştır. Bu sınıflandırma ile vapuru, yüzen bir otel olarak nitelendirmiş, otel ile vapuru aynı kategoride değerlendirmek suretiyle kararını bu sınıflandırmaya bina etmiştir.¹⁷⁷ Otel ile ilgili kararda, otel sahibinin müşterilerin mal kaybı konusunda ağırlaştırılmış bir sorumluluğu olduğu bilinmektedir. Yargıç, vapur olayını çözmeden önce vapurun belirli hukuki amaçlar çerçevesinde otel ile aynı kategoride yer alıp almaması gerektiğini tayin etmektedir. Sonuç olarak yargıcın bu sınıflandırmayı yapmasında kıyasî gerekçelendirme metodu kullanılmıştır. Aslında bu anlamda vapurda müşterilerin mal kaybı konusunda yeni bir kurala ihtiyaç yoktur. Zira vapur olayı, eski olay (otel ile ilgili) hakkında verilen kural çatısı altında değerlendirilerek karara bağlanmıştır.¹⁷⁸ Ancak vapur olayının, otel

¹⁷⁶ **Golding**, s. 129.

¹⁷⁷ Damiano **Canale**/Giovanni **Tuzet**, “Analogical Reasoning and Extensive Interpretation”, in. *Analogy and Exemplary Reasoning in Legal Discourse*, (Edited By Hendrik Kaptein, Bastiaan Van Der Velden), Amsterdam University Press, 2018, s. 69-70; **Golding**, s. 129.

¹⁷⁸ **Golding**, s. 129.

ile ilgili verilmiş karar kapsamında değerlendirilmesi, tam benzerlik neticesinde yapılan bir subsumsiyon niteliğinde olmayıp, uygun bir benzerliğin bulunması neticesinde olayın kıyasen karar kapsamında değerlendirilmesi niteliğindedir.

Sınıflandırma yöntemi, kıyas yönteminde kullanılan bir araçtır. Ancak kıyas yönteminde, sonuç elde edilirken sadece sınıflandırma yapılmamaktadır. Sadece sınıflandırma yöntemi yapılarak kıyasın kullanıldığı durumlarda, yanlış sonuçlara varılması muhtemeldir. Örneğin Yargıç Holmes, *Buck v. Bell* davasında¹⁷⁹, zeka geriliği yaşayan bireylerin kısırlaştırılmasının zorunluluğuna yönelik bir argüman (öjeni) ileri sürmüştür. Yargıcın kullandığı argüman, sadece sınıflandırma yöntemi kullanılarak kıyas yönteminin uygulanmasıyla elde edilmiştir. İleri sürülen düşünce şu şekilde gerekçelendirilmeye çalışılmıştır:¹⁸⁰

1. İnsanlar, savaş zamanı zorunlu olarak askere çağrılmaktadır.
2. Devletler, bireylere zorunlu olarak aşı yapmaktadır.
3. O halde zeka geriliği yaşayan bireylerin de zorunlu olarak kısırlaştırılması gerekir.¹⁸¹

Yukarıda belirtilen gerekçelendirme, ikna edici olmayan ve determinist (casual) bir taleptir. Birçok ilke birinci ve ikinci olayı kapsadığı halde üçüncü olayı kapsamamaktadır. Holmes burada, olaylar arasındaki birçok olası uygun benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymaksızın gerekçelendirme yapmaktadır. Ayrıca düşünür, gerekçelendirmeyi yaparken muhtemel ilkeler dizisinde, ilkelerden hangisinin diğerlerine göre daha kullanışlı olduğunu belirlememiştir. Tüm bunların yerine yüksek seviyede genellik içeren bir ilke belirleyerek sonuca varmaya çalışmıştır. (Vatandaşların iyi bir şekilde yaşayabilmeleri için kamu yararı ilkesine başvurulabilir.) Hâlbuki birkaç olay arasındaki benzerliklerden yola çıkarak yüksek seviyede

¹⁷⁹ Holmes, söz konusu davada “Bu kadar embesille yaşadığımız yeter!” diyerek, öjeni uygulamalarını meşrulaştırmaya çalışmış ve yüksek mahkeme yargıcı olarak kararını bu yönde vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alessandra **Suuberg**, “Buck v. Bell, American Eugenics, and the Bad Man Test: Putting Limits on Newgenics in the 21st Century”, *Law & Inequality: A Journal of Theory and Practice*, Vol. 38, No. 1, 2020, s. 115.

¹⁸⁰ **Sunstein**, s. 757.

¹⁸¹ **Sunstein**, s. 757.

genellik içeren bir ilke belirlemek güçtür.¹⁸² Holmes bu genel ilkeyi, basit bir sınıflandırma kullanarak elde etmiştir. Düşünürün sınıflandırmada kullandığı temel ölçüt ise “zorunluluk” ya da “zora başvurma”dır. Birinci olayda, savaş zamanı insanları askere almada kamu yararı gereğince hareket edilerek zora başvurulmuştur. İkinci olayda da zora başvurma meşru görülmektedir. Ancak eldeki ihtilafli olayın da diğer olaylar gibi olduğu iddiası, basit bir sınıflandırma yapılarak elde edildiğinden dolayı zayıf bir iddia olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla ihtilafli olayın çözümünde sadece sınıflandırma yapılarak sonuca varmak yerine, diğer ilkeleri de göz önünde tutarak bir gerekçelendirme yapılmalıdır.¹⁸³

SONUÇ

Kıyas yöntemi, günlük hayatta olsun, bilim dünyasında olsun birçok alanda kullanılmaktadır. Bir sorunla karşılaşıldığında, bir tartışma sırasında karşı tarafa güçlü bir arguman üretmeye çalışıldığında ve nihayetinde mahkemede bir tarafın savunulmasında bu yöntem başvurulması mümkündür. Ancak kıyas yöntemi, çoğu zaman bilinçli bir şekilde yapılmamaktadır. İnsanlar bir yargıya varırken kaçınılmaz olarak belirli olguları, nesnelere veya olayları kıyaslamaktadırlar. İster bilinçli olsun ister bilinçsiz olsun kıyas yöntemi ile elde edilen yargıları değerlendirirken, birtakım hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Örneğin elde edilen bilginin kesin bir bilgi olmadığını bilmesi belki de en önemli hususlardan biridir. Nitekim İbn-i Sina ve Gazali'nin de belirttiği üzere kıyas, bilinenin bilinmeyene ve görünenin görünmeyene delil gösterilmesidir. Dolayısıyla kıyasla elde edilen sonuç, her ne kadar güçlü görünürse görünsün, mantıken kesin bir bilgi vermemektedir. Bu sebeple bu yöntem ile elde edilen sonucun, olumsal niteliğinin dikkate alınması gerekmektedir.

Kıyas (analoji), klasik mantıkta genelde bir akıl yürütme yöntemi olarak görülmektedir. Bir kısım düşünürlere göre ise bu yöntem, mantık alanında değil; epistemoloji alanında yer almalıdır. Çünkü mantık alanında tek geçerli muhakeme formu tümdengelimdir. Kıyas ile elde edilen bilginin ise kesin değil, olumsal (ihtimali) bir niteliği vardır.

Zihinsel işleyiş bakımından kıyas, tikelden tikele doğru hareket etmektedir. Bu yönüyle kıyas, tümdengelim ve tümevarım yönteminden ayrılmaktadır. Zira tümdengelim yönteminde tümelden tikele, tümevarım

182 Sunstein, s. 757.

183 Sunstein, s. 757.

yönteminde ise tikelden tümele doğru bir zihni işleyiş söz konusudur. Literatürde kıyas kavramının hem tümdengelim yöntemine dayanan tasım için, hem de tikelden tikele bir işleyişe sahip analogi için kullanılması, kafa karışıklığına neden olmaktadır. İslam ilim literatüründe bu iki kavram, tasıma, kıyas-ı mantıki, kıyasa, (analojiye) kıyas-ı fıkhı denilerek ayırt edilmiştir.

Kıyas yöntemi, informel akıl yürütme yöntemlerinden biri olan birikimsel akıl yürütme yöntemi içerisinde bir araç olarak kullanılabilir. Elde edilen sonucun olumsal olmasına rağmen kıyasın nasıl hukuk biliminde kullanılması söz konusu ise incelediğimiz diğer akıl yürütme yöntemlerinden biri olan enevarımsal akıl yürütme yönteminin de kanıtlama açısından yetersiz ve kesin bir hükmü gerektirmese bile destekleyici ve ek bir akıl yürütme olarak hukukta kullanılabileceğini düşünüyoruz.

Her ne kadar akıl yürütme yöntemi olmasa da kıyas ile karıştırılabilmesi nedeniyle çalışmamızda mecazi çıkarımı da inceledik. Bu kapsamda hem kıyasın hem mecazi çıkarımın hukuk alanında uygulama sahası vardır. Ancak kıyasta mecazi çıkarımdan farklı olarak, karşılaştırma sonrasında verilen hükmün özellikle hukuk alanında doğrudan etkili olduğunu gördük.

İncelediğimiz yöntemlerden sınıflandırma ise kıyas ile sıkı bir ilişki içerisinde. Zira kıyasta en can alıcı nokta ilgili benzerliğin bulunmasıdır. Bu kapsamda doğru bir sınıflandırma neticesinde karşılaştırılan öğeler arasında uygun bir benzerliğin bulunması kolaylaşacaktır.

KAYNAKÇA

"**Aristotle's Rhetoric**". The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2010 Edition). Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2010/entries/aristotle-rhetoric/>>. (E.T: 24.08.2019). ("Aristotle's Rhetoric").

Aktaş, Sururi. Eleştirel Hukuk Çalışmaları. On İki Levha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2011. (Eleştirel).

Aktaş, Sururi. Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi. Liberte Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2018. (Hayek).

Alatlı, Alev. Ben Böyle Düşünüyorum Demekle Olmuyor. Everest Yayınları, 1. Basım, İstanbul 2018.

Aral, Vecdi. Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine. On İki Levha Yayınları, İstanbul 2010.

Aristoteles. Organon III Birinci Analitikler. (Çev: Ragıp Atademir) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

Aristoteles. Organon V Topikler. (Çev: Ragıp Atademir) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

Aristoteles. Poetika. (Çev: İsmail Tunalı) Remzi Kitabevi, İstanbul 1993. (Poetike).

Aristoteles. Retorik. (Çev: Mehmet H. Doğan) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.

Aristotle. The Poetics of Aristotle. (Translation By S. H. Butcher) The Project Gutenberg E Book of Poetics.

Atalay, Ahmet Haluk. "Bir Hukuk Mantiği Var Mıdır?". Hukuk Kuramı. C. 2, S. 6, 2015, ss. 22-40.

Baytaz, Abdullah Batuhan. Kanunilik İlkesi Bağlamında Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Yorum. İstanbul Ceza Hukuku ve Kriminoloji Arşivi. Yayın No:14, 1. Baskı, İstanbul 2018.

Burton, Steven J.. An Introduction to Law and Legal Reasoning. Little Brown and Company, Toronto 1985.

Canale, Damiano/**Tuzet** Giovanni. "Analogical Reasoning and Extensive Interpretation". in. Analogy and Exemplary Reasoning in Legal Discourse, (Edited By Hendrik Kaptein, Bastiaan Van Der Velden), Amsterdam University Press, 2018. pp, 65-87.

Crews, Timothy A. –Anderson. *Critical Thinking and Informal Logic.* Humanities-Ebooks, Tirril 2007.

Çapak, İbrahim. *Gazali'nin Mantık Anlayışı.* Elis Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2011.

Davidson, W. L.. “The Logic of Classification”. *Oxford Journal.* Vol. 12, No. 46, Oxford University Press 1887. pp. 233-253.

Demir, Abdullah. *Hukuk Metodolojisi.* Astana Yayınları, Ankara 2016. (Hukuk Metodolojisi).

Demir, Abdullah. *Klasik Mantık.* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2013.

Douven, Igor. “Abduction”. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2011 Edition), Ed: Edward N. Zalta, (Çevrimiçi), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/abduction/> (E.T: 20.05.2019).

Duarte, David. “Analogy and Balancing: The Partial Reducibility Thesis and Its Problems”. *Revus.* Vol 25, 2015. pp. 141–154.

Eco, Umberto. *Yorum ve Aşırı Yorum.* (Çev: Kemal Atakay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.

Emiroğlu, İbrahim. *Klasik Mantığa Giriş.* Elis Yayınları, Ankara 2017.

Erdoğan, Ayşe. *İnsan Bilimlerinin Mantıksal Temelleri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara 2019.

Eroğlu, Gültekin. *Akıl Yürütme Formlarının Mantık ve Bilimlerde Yeri ve Değeri.* Hikmet Yurdu. C. 5, S. 10, Malatya 2012.

Feteris, EvelineT.. *Hukuki Argümantasyonun Temelleri Yargı Kararlarını Gerekçelendirme Teorileri Hakkında Bir Araştırma.* (Çev: Ertuğrul Uzun) Pinhan Yayıncılık, Birinci baskı, İstanbul 2019.

Furtun, İdris Hakan. *Vergi Hukukunda Mahkemelerin Hukuk Yaratma-Kanun Boşluğu Doldurma Yetkileri.* Yetkin Yayınları, Ankara 2009.

Golding, Martin. “Argument By Analogy in The Law”. *Analogy and Exemplary Reasoning in Legal Discourse,* (Edited By Hendrik Kaptein, Bastiaan Van Der Velden), Amsterdam University Press, Amsterdam 2018. pp 123-135.

Hatemi, Hüseyin. *Medeni Hukuka Giriş.* Gözden Geçirilmiş 6. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2012.

Hunter, Dan. "Teaching and Using Analogy in Law". Ass'n Legal Writing Directors 151. 2004. pp. 151-168.

Işıқтаç, Yasemin/**Metin**, Sevtap. Hukuk Metodolojisi. Filiz Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul 2016,

Işıқтаç, Yasemin. Hukuk Normunun Mantıksal Analiz ve Uygulaması. Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 2004. (Hukuk Normunun).

İnönü, Nazlı. Yeni Bir Çıkarım Türü: Geriçıkırım. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul 2006.

Kamer, Vedat. "Feshedilebilir Akılyürütme". VI. Mantık Çalıştayı Kitabı (Yayıma Hazırlayanlar Vedat Kamer ve Şafak Ural), Mantık Derneği Yayınları Aralık 2016. (Feshedilebilir).

Kamer, Vedat. İnförmel Mantık Açısından Akılyürütme Kavramı Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul 2014. (İnförmel).

Kamer, Vedat. Yapay Zekâ ve Monoton-olmayan Mantık. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul 2009. (Monoton).

Karayalçın, Yaşar/Yongalık, Aynur. Hukukta Öğretim- Kaynaklar- Metod Problem Çözme. 7. Baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 2008.

Koszowski, Maciej. "Analogical Reasoning in Statutory Law". Journal of Forensic Research. Vol. 8, No. 2. pp. 1-10.

Langenbucher, Katja. "Argument By Analogy in European Law". The Cambridge Law Journal. Vol. 57, No. 3, 1998. pp. 481-521.

Macagno, Fabrizio/**Walton**, Douglas. "Argument From Analogy in Law, The Classical Tradition, and Recent Theories". Philosophy & Rhetoric. Vol. 42, No. 2, 2009. pp. 154-182.

Öner, Necati. Klasik Mantık. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 5. Baskı, Ankara 1986.

Özlem, Doğan. Mantık: Klasik / Sembolik Mantık Mantık Felsefesi. İnkılap Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul 2007.

Pound, Roscoe. "Classification of Law". Harvard Law Review. Vol. 37, No. 8, The Harvard Law Review Association 1924, pp. 933-969.

Rapp, Christof. "Aristotle's Rhetoric". The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2010 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2010/entries/aristotle-rhetoric/>>. (E.T: 24.08.2019).

Russell, Bertrand. Felsefe Sorunları. (Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu), Say Sayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017.

Russell, Bertrand. The Problems Of Philosophy. Williams and Norgate, London 1912.

Serozan, Rona. Hukukta Yöntem. Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, Yaşar Üniversitesi Dergisi. Sayı 8 (Özel Sayı), 2013. ss. 2423-2441.

Serozan, Rona. Medeni Hukuk Genel Bölüm. Vedat Kitapçılık, İstanbul 2008.

Sina, İbn/Tufeyl, İbn. Hay bin Yakzan. (Çev: M. Şerafeddin Yaltkaya/Babanzade Reşid), Yapı Kredi Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2018.

Sunstein, Cass R.. "Commentary on Analogical Reasoning". Harvard Law Review. Vol. 106, No. 3, 1993. pp. 741-791

Suuberg, Alessandra. "Buck v. Bell, American Eugenics, and the Bad Man Test: Putting Limits on Newgenics in the 21st Century". Law & Inequality: A Journal of Theory and Practice. Vol. 38, No. 1, 2020. pp. 115-134

Taylan, Necip. Ana Hatlarıyla Mantık. Ensar Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2016.

Topçu, Nurettin. Mantık. Dergah Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2017.

Türk Dil Kurumu. Türkçe Sözlük. 11. Baskının Tıpkıbasımı, Ankara 2019.

Uzun, Ertuğrul. Hukuk Metodolojisinin Sorunları. Nora Kitap, İstanbul 2016.

Walton, Douglas. Informal Logic. 2nd Edition, Cambridge University Press, New York, 2008. <http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/abduction/>. (E.T: 20.05.2019).

Weber, Alfred. Felsefe Tarihi Felsefe. Metafizik ve Bilim, Kabalcı Yayıncılık, (Çev: H. Vehbi Eralp, İstanbul 2015.

Weston, Antony. A Rulebook for Arguments. Third Edition, Hackett, Indianapolis, Cambridge 2000.

White, Jefferson. "Analogical Reasoning". A Companion to Philosophy and Legal Theory, (Edited by Dennis Patterson), Wiley Blackwell, Malden 1996.

Yaran, Cafer Sadık. İformel Mantık. Rağbet Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2019.

Ziyaeddin, Fahri Fındıkoğlu. Metodoloji. 1. Cilt, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1945.